

1.ÜNİTE

MEZHEP NEDİR NE DEĞİLDİR

- Arapça “gitmek” anlamındaki “zehebe” kökünden ism-i zaman, ism-i mekân ve mîmli masdar sıgasında türeyen bir kelimedir.
- Mezhep, mecâzî olarak “kişisel görüş”, “inanç”, “doktrin”; “anlayış”, “öğreti”, “farklı tutum” ve “farklı davranış” karşılığında kullanılır.
- İstilahta ise mezhep, “dinin inanç esaslarını veya amelî hükümlerini anlama ve yorumlama konusunda kendine özgü yaklaşımlara sahip düşünce bütünü, bu yaklaşımlar etrafında meydana gelen ekolleşme ve ekolleşmelerin ürünü olan ilmî birikim” olarak tanımlanmıştır.
- Dini benimseyenler için din, “üst kimliği”.Dinin mensupları için mezhep ise “alt kimliği” ifade eder.
- Beşerî nitelikli oluşumlar oldukları için, din yerine ikame edilemezler ve dolayısıyla da tartışılabilirler.
- Yeni bir din olmayıp, dinin tâli konuları üzerinde benimsenen farklı düşünceler sonucu kazandıkları formlardır.
- İslâmî mezhepler, dinin asılları konusunda, yani itikâd ve ibâdete ait temel hükümlerde müttefikler.
- Birbirlerine düşman birer oluşum ya da düşünce özgürlüğü önünde birer engel değil, birer zenginlik olduklarını bilmek gerekir.
- Ünlü İslâm bilgini Cemâleddin Afgani’nin bu konuya dair meşhur bir sözü vardır:
“ Müslümanlar, ittifak etmemek üzere ittifak etmişlerdir.”

MEZHEP TÜRLERİ

İTİKADÎ-SİYASÎ MEZHEPLER

Yaşayan İslâm Mezhepleri dersinin ana konusu İtikadî-siyasî mezhepler’dir.
İtikadî-siyasî mezhepler, farklı inançlara sahip insan topluluklarını ifade etmek için fırka (çoğulu firak) kelimesiyle ifade edilmiştir.

FİKHÎ-AMELÎ MEZHEPLER

Fikhî mezhepler, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vefatından sonra ortaya çıkan amelî meselelerin müctehid imamlar tarafından çözüme kavuşturulması ve bu çözümlerin müntesipleri tarafından kabul görüp taklid edilmesi sonucu ortaya çıkmış oluşumlardır. Ehl-i Sünnet’in dört mezhebi günümüze kadar varlığını sürdürmüş ve mütemadiyen bağlıları olmuştur.

	MEZHEP IMAMI	DOĞUMU	ÖLÜMÜ
→	Ebû Hanîfe Numan b. Sabit	H. 80/M. 699	H. 150/M. 767
→	Mâlik b. Enes	H. 93/M. 712	H. 179/M. 795
→	Muhammed b. İdris eş-Şafî	H. 150/767	H. 240/M. 820
→	Ahmet b. Hanbel	H. 164/M. 780	H. 241/M. 855

- Ehl-i Sünnet’e mensup Müslümanların yaklaşık olarak %40 kadarını Hanefiler, %30 kadarını Şafîler, %20 kadarını Mâlikîler ve %10 kadarını da Hanbelîler oluşturmaktadır.
- Şafî ve Mâlikî mezhebine mensup olanlar ise, itikatta genellikle Eş’arî mezhebindedir.

HANEFİLİK

EBÛ HANİFE

Kûfe şehrinde doğmuştur. Künyesi Ebû Hanîfedir. Bu şekilde anılması, İraklılar arasında hanîfe denilen bir tür divit veya yazı hokkasını devamlı yanında taşıması veya hanîf kelimesinin sözlük anlamından hareketle haktan ve istikametten ayrılmayan bir kimse olmasıyla izah edilmiştir.

-Irak fıkıh ekolü, imamın bu künyesine nisbetle “Hanefî mezhebi” adını almıştır.

-Tabakât ve menâkıb müelliflerinin büyük çoğunluğu Ebû Hanîfe’yi tebeu’t-tâbiinden sayar.

-Fakat onun bazı sahâbilerle görüştüğünü ve onlardan hadis rivayet ettiğini, dolayısıyla tabiinden olması gerektiğini ileri sürenler de vardır.

-Ehl-i Beyt taraftarlarının Emevilere karşı başkaldırıları bizzat bulunmamış olmakla birlikte, maddî yardımda bulunarak onları desteklemiştir.

HOCALARI

Asıl ilmini fıkıh âlimi **Hammâd b. Ebî Süleyman**’dan almıştır. Hocası Hammâd b. Ebî Süleyman aracılığıyla İbrahim en-Ne-hai, Atâ, Katâde, Şa’bi, Alkame b. Kays, Kadî Şureyh ve Esved gibi seçkin âlimlerin ilimlerine ve fıkıhına nâil ve vâkıf olmuştur.

TALEBELERİ

Ebû Hanîfe’nin en meşhur talebeleri şunlardır:

1. **İmam Ebu Yusuf**, Harun er-Reşid zamanında Kadî’l-Kudat’lık yapması Hanefî mezhebinin geniş bir coğrafyaya yayılmasında büyük rol oynamıştır.
2. **İmam Zufer b. Huzeyl**,
3. **İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî**. **Zahiru’r-Rivaye** olarak anılan ve Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf ve kendisinin görüşlerini barındıran eserleri kaleme alması, yine Hanefî ekolünün yayılmasında büyük rol oynamıştır.

ESERLERİ

- 1- **el-Müsned**: Talebeleri tarafından Ebû Hanîfe’den rivayet edilen **hadisleri** yer alır.
- 2- **el-Fıkhu’l-Ekber**: Akaide dair olup Ehl-i sünnet’in görüşlerini özetlemiştir.
- 3- **el-Fıkhu’l-Ebsat**. Akaidle ilgili olup oğlu Hammâd ile talebeleri Ebû Yûsuf ve Ebû Mutî’ el-Belhî tarafından rivayet edilmiştir.
- 4- **el-Âlim ve’l-müte’allim**: Ehl-i Sünnet’in görüşlerini açıklayıp savunma amacıyla ve **soru-cevap tarzında** kaleme alınmış akaide dair bir risaledir.
- 5- **er-Risâle**: Ebû Hanîfe, Basra Kadısı Osman el-Betti’ye hitaben yazdığı bu eserinde akaid konularında **kendisine yöneltilen bazı itham ve iddialara cevap vermektedir**.
- 6- **el-Vasiyye**: Akaid konularını kısaca ele alan bir risaledir.
- 7- **el-Kaşîdetu’n-Nu’mâniyye**: Hz. Peygamber (s.a.v.) için yazdığı **na’t** olup basılmıştır.

FIKHI

Ebu Hanîfe’nin içtihad ederken kullandığı deliller şunlardır

1. **Kitap**
2. **Sünnet**:
3. **Sahabe fetvaları**
4. **İcmâ-i Ümmet**
5. **Kıyas**
6. **İstihsân**
7. **Örf ve Âdet**

İTİKADİ

İtikadi konulardaki görüşleri kendisinden sonra İmam Maturidi tarafından geliştirilmiş ve bir itikadî mezhep hüviyetine dönüşmüştür. Ebû Hanîfe’nin Akaide dair olan el-Fıkhu’l-Ekber, el-Fıkhu’l-Ebsat, Kitabu’l-Âlim ve’l-Müteallim, Kitabu’r-Risale, el-Vasiyye, adlı beş eseri **Mustafa Öz tarafından tercüme edilerek basılmıştır**.

YÖNELTİLEN İTHAMLAR

Bilhassa fikhî konularda meselelerin çözümünde nassın yanında re’yin kullanımı-na da ağırlık verdikleri için muhalifleri tarafından **Ehl-i Re’y**; iman konusundaki görüşleri sebebiyle de **Mürcî olarak itham edilmişlerdir**.

MÂLİKÎLİK

MÂLİK B. ENES

Medine’de dünyaya gelmiştir. Döneminde Medine fıkhnın imamı olarak tanınmış.

HOCALARI

İlk olarak İbn Hürmüz olarak meşhur olan **Abdurrahman b. Hürmüz el-A’rec**’den hadis dersi almaya başlamıştır. Rebîâtürre’y’in ders halkasına katıldı. Bunun ardından bağlandığı ve kendisinden en çok faydalandığı hocası **İbn Şihab ez-Zühri**’dir.

FİKHİ

1. Kitap
2. Sünnet
3. Kıyas
4. Maslahat: Maslahat (münâsebet) büyük önem taşır. Hatta kıyasla maslahat çelişirse maslahat esas alınır.
5. İstihsân
6. Mesâlih-i mürsele
7. Seddü’z-zerâyı

ESERLERİ

1. **el-Muvatta**: bilinen en önemli eseridir.
2. **el-Müdevvene**: Fıkhi konulara göre düzenlenmiştir ve meşhur olmuştur.
3. Utbiyye
4. el-Vediha ve’l-Mevvaziyye:

ŞAFİİLİK

MUHAMMED B. İDRİS EŞ-ŞAFİÎ

“**Nâsıru’s-Sünne** (Sünnet’in destekleyicisi)” lakaplı. Filistin’in Gazze kentinde dünyaya gelmiştir. Babası vefat edince annesi tarafından küçük yaşta Mekke’ye getirilmiş ve burada büyümüştür. Dokuz yaşında Kur’an’ı ezberlemiş, 13 yaşında Mescid-i Haram’da Kur’an okutmaya başlamıştır.

HOCALARI

1. **Mâlik b. Enes**
2. **Süfyân b. Uyeyne**
3. **Müslim b. Halid ez-Zenci**,
4. **Süfyan b. Uyeyne**,
5. **Davud b. Abdirrahman el-Attar**
6. **Muhammed eş-Şeybanî**

DÖNEMLERİ

Birinci devre (**Kavl-i kadîm**): Bağdat’ta yaymış olduğu görüşler. İkinci devre (**Kavl-i cedîd**): Mısır’a gelmesinin ardından bazı görüşlerini değiştirmesi nedeniyle oluşan mezheptir. Talebeleri Talebeleri Talebeleri

TALEBELERİ

-Ahmet b. Hanbel,
- Hüseyin b. Ali el-Kerabisî,
- Ebu’l-Hasan Muhammed b. Sabah ez-Za’ferani,
- Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam,
- Haris b. Sureyc en-Nakkal,
- İshak b. Rabaveyh.

ESERLERİ

1. **İsbâtü’n-Nübüvve ve’r-Red alâ ‘alâ Ehlî’l-Ehvâ**: itikad alanında kaleme aldığı eseridir. O, bu eserinde muhafazakâr akîdeyi savunmuş ve Ehl-i Sünnet’in öncülerinden sayılmıştır. Kavl-i kadîm dönemine ait bilinen en önemli eserleri şunlardır: 1. el-Hucce 2. el-Mebsût. Kavl-i cedîd dönemine ait bilinen en önemli eserleri ise şunlardır: 1. **el-Ümm** 2. **er-Risâle**: Fıkhi usulü alanında günümüze ulaşan ilk kitap. 3. el-İmlâ (el-Emâli) 4. er-Red alâ Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî 5. Siyeru’l-Evzâi 6. İhtilâfu’l-İrâkıyyeyn 7. İhtilâfu Alî ve Abdillâh b. Mesûd 8. Cimâu’l-İlm...

FİKHİ

1. Kitap
2. Sünnet
3. İcmâ
4. Kıyas

HANBELÎLİK

AHMET B. HANBEL

Hanbelî mezhebinin kurucusudur. Hanbel, dedesinin adıdır. Bağdat'ta dünyaya gelmiş. Bağdat'ta vefat etti.

İLM TAHSİLİ

Bağdat'ta önce fıkıh öğrenmiş, 15 yaşlarında iken de hadis tahsiline başlamıştır.

MIHNE DÖNEMİNDEKİ TAVRI

Mezhebin kendi prensiplerini, siyasî irâdenin desteğini alarak halka ve muhaliflerine zorla kabul ettirme girişimi olarak tanımlanan Mihne döneminde Mu'tezile, iktidara eklenerek resmî bir hüviyete kavuşmuş, kendi dinî anlayışının herkes tarafından kabul edilmesi doğrultusunda yaptırımlar ve fiilî baskılar yapmıştır. Ahmed b. Hanbel, Engizisyon mahkemelerini anımsatan bu sorgu düzeninde sorgulanmış, hapsedilip kırbaçlanmış, ancak o, Kur'an'ın mahlûk olmadığı fikrinden ödün vermemiştir. Çeşitli işkencelere maruz kalan bu onurlu ve düşüncesini en üst düzeyde seslendirmekten kaçınmayan imâmın ölümüne söz konusu sorgulama düzeninin işkencelerinin sebep olduğu söylenir.

HOCALARI

Onun ilk hocaları arasında yer alan şahıslar:
-İmam Ebû Yusuf, ve
-İmam Muhammed b. İdris eş-Şafiî'dir.

TAKİPÇİLERİ

Memlûklüler döneminin önde gelen âlim şahsiyeti:
-Takiyyuddîn İbn Teymiyye,
-Bir diğeri ise İbn Kayyim el-Cevziyye'dir.

DURUŞU VE GÖRÜŞLERİ

Genel olarak ilahî sıfatların ispatı ve haberî sıfatların te'vile tâbi tutulmaması, Kur'an'ın ezeli oluşu ve ru'yetullah gibi konular üzerinde durmuş. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in karpuzu nasıl yediğine dair kendisine bir haber ulaşmadığı için hayatı boyunca karpuz yemediği söylenen Ahmed b. Hanbel itikadî konularda yalnızca nass ile yetinmeyi yeğlemiştir.

FIKHÎ İSTİNBAT METODU

1. Kitap.
2. Sünnet: zayıf hadisler de delil olarak kullanılabilir.
3. İcmâ.
4. Sahabele fetvaları

ESERLERİ

- 1) el-Müsned: Ahmed b. Hanbel'in bizzat yazdığı tek eseri, Hadis İlmine dair. Diğer eserler, büyük çoğunlukla, Hanbelî âlimler tarafından yazılmıştır. Bu eserler şunlardır:
- 2) Kitâbu's-Sünne: İtikâdu Ehli's-sünne adıyla da bilinir.
- 3) Kitâbu'z-Zühd: Oğlu Abdullah'ın rivayetlerinden meydana gelen eserdir. Birinci bölümde, peygamberlerin zühdüne dair rivayetler, ikinci bölümde de başta Hulefâyı Râşidîn olmak üzere ileri gelen on dokuz sahâbî ile on altı tabîi büyüğünün zühdü ve bu konuya dair sözleri bulunmaktadır.
- 4) Kitâbu'l-verâ': Ebû Bekir el-Merrûzînin Ahmed b. Hanbel'e sorduğu bazı fetvalar yer alır.
- 5) Kitâbu'l-ilel ve ma'rifeti'r-ricâl: hadis râvileri hakkındaki tenkit ve görüşlerini ihtiva eder.
- 6) Kitâbu fezâ'ilî's-sahâbe
- 7) er-Red ale'z-zenâdika ve'l-cehmiyye: Eser, sahasında yazılanların ilki olması, ilk asırlardaki inançları ve selef akîdesini aktarması bakımından çok büyük bir önemi haizdir.

AMACI ÖNEMİ VE LÜZUMU

-İslâm'da dinî hayatın tarihini, bazen kuvvetlenip genişlemesini, bazen duraklayıp zayıflamasını doğuran sebeplerin dinî hayatta oynadığı rolü ortaya koymayı amaç edinir.

-Ayrıca fırkaların doğuş sebeplerini ve siyasetle ilişkilerini, fırkaların toplumun dinî ve siyasî hayatını olumlu veya olumsuz yönde etkiledikleri dönemleri ve bunun din istismarı ile sonuçlandığı durumları aydınlatmayı amaçlar.

-Bu konularla ilgilenmesinin öncelikli amacı, İslâm toplumlarının birlik ve beraberliğini güçlendirmek ve birlikte yaşama kültürünü geliştirmektir.

-Fırkaların ortak olan ve olmayan temel fikirlerini doğru bir şekilde tanıtmak suretiyle Müslümanların birbirlerine karşı dinî konularda görüş ve düşünce genişliği kazanmalarını temin etmek, böylece dindeki hoşgörünün yerini alan saplantıların sebep olduğu ayrılıkları göstermektir.

KONUSU

Günümüzde varlığını sürdüren mezhep veya akım isimlerinin kaynakları, doğuş sebepleri, teşekkül süreçleri, bulundukları mekân ve coğrafya ile olan ilişkileri, islâm düşüncesine katkıları, haklarında yapılmış çağdaş araştırmalar.

KAPSAMI

Güçlü bir gelecek için geçmişte ortaya çıkan ve İslâm medeniyetinin kurulmasında çoğunlukla olumlu katkıları olan mezheplerin on beş asırlık birikiminin eleştirel bir yaklaşımla doğru değerlendirilmesini ve bunun nasıl yapılacağıнын yöntemini öğretir. Bütün bu süreçler, imkânlar ölçüsünde objektif kriterlere bağlı kalınarak irdelenir.

YÖNTEMİ

Modern Mezhepler Tarihi araştırmaları objektif ve betimleyici metodu kabul etmiş, hak-bâtıl ayırımı üzerinde durmadan, mezhep ve akımları "ne ise o", yani oldukları biçimiyle anlayıp yorumlamaya çalışmış ve bu özelliğiyle de Kelâm İlmi'nden ayrılmıştır.

MEZHEP-DİN İLİŞKİSİ

Mezhepler, ilâhî kaynaklı vahyin ve nebevî öğretilerin yani dinlerin yorumlanış farklılıklarından doğarlar. Dolayısıyla asla dinin yerine geçemezler.

Din-mezhep ilişkisi çerçevesinde bir İslâmiyet dairesi varsayarsak, mezhepler bu dairenin içinde yer alan unsurlardır.

Müslümanlar arasında ihtilâfa yol açan bir mesele, onlar arasında karşılıklı nefret ve ayrılık vesilesi olmuyorsa, yani Tefrika'ya yol açmıyorsa, bu çeşit ihtilâflar hoş görülebilir, hatta bazen bu tür farklılıklar İslâmiyet içerisinde bir rahmet veya bir zenginlik sayılabilir.

Mezhepler her dinin tarihinde yaşanan tarihsel birer olgudur.

Ehl-i Kible tekfir olunamaz ve herhangi bir gerekçeyle İslâmiyet dairesinin dışına da atılamazlar.

Mezhep mensuplarının, kendi fırkalarını din ile özdeşleştirmeleri doğru bir tutum değildir.

YAŞAYAN İSLÂM MEZHEPLERİ DERSİNİN BELLİ BAŞLI KLASİK KAYNAKLARI

HASAN B. MUHAMMED
EL-HANEFİYYE, KİTÂBU'L-İRCÂ

Sadece Mürcie için değil, genelde makalât yazıcılığının ilk örneğini teşkil ettiği için mezhep tarihçiliği açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir.

**SA'D B. ABDULLAH EBU'L-
HALEF EL-KUMMÎ,**
KİTÂBU'L-MAKALÂT VE'L-FIRAK

İlk Şîî müelliflerdendir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra ortaya çıkan gruplaşmaları kısa bir şekilde özetlemekte, Şîa'nın kendi arasında gruplaşmasıyla ilgili geniş bilgi vermektedir.

ABDULKÂHIR EL-BAĞDADÎ,
EL-FARK BEYNE'L-FIRAK

73 fırka hadislerini hakikat anlamında kabul ederek tasnif etmiştir. Buna göre 73 fırkaya ayrılan ümmetin 72'si cehennemde, bir fırka ise cennettedir ki, kurtuluşa erecek olan bu tek fırka Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaattir.

EBÛ MUTÎ' MEKHÛL B. FADL
EN-NESEFÎ, KİTÂBU'R-RED ALÂ EH-
LÎ'L-BIDA' VE'L-EHVÂ'D-DÂLE

Sapık olarak gördüğü fırkaların ve alt grupların temel görüşlerini aktardıktan hemen sonra Ehl-i Cemaat'ın onlara yönelttiği eleştirileri ve alternatif görüşlerini de zikreder. 73 fırka hadisini esas alarak tasnif eder.

EBÛ MUHAMMED HASAN B. MÛSÂ
EN-NEVBAHTÎ, FIRAKU'Ş-ŞİA

İlk dönem Şîî müelliflerden biri olan Nevbahtî, adından da anlaşılacağı üzere, bu eserde Şîa fırkalarını ele almaktadır.

EBU'L-MUZAFFER EL-İSFERÂYNÎ,
ET-TABSÎR FID'-DÎN

Hocası olan Abdulkâhir el-Bağdâdî'nin usulünü takip etmiştir.

ABDULKERÎM EŞ-ŞEHRİSTÂNÎ,
EL-MİLEL VE'N-NİHAL
İlâhî dinlerin fırkaları ile ilâhî olmayan dinlerin fırkalarını bir sistem içerisinde ele almaktadır. İslâm fırkalarını 73 ile sınırlandırmak konusunda sıkıntı çektiği ve bu hususta ciddi çaba sarf ettiği görülmektedir.

EBÛ ABDULLAH MUHAMMED
B. SAÎD EL-KALHÂTÎ,
EL-KEŞF VE'L-BEYÂN

Kalhâtî'ye göre Kurtuluşa erecek olan mezhep (fırkâ-i nâciye) ise yalnızca İbâdiyyedir. Subjektif bir yöntemle yazıldığı ve açıkça taraf tuttuğu için objektif olmaktan uzaktır. 73 fırka hadisine göre düzenlemiştir.

EBU'L-HASAN EL-EŞ'ARÎ,
MAKÂLÂTU'L-İSLÂMIYYÎN

İslâm dünyasında Makâlât geleneğinin ilk başlatıcılarından biri sayılan el-Eş'arî, eserinde objektif kriterlere bağlı kalmak adına mezheplerin yalnızca görüşlerini aktarmakla yetinmiş.

Ebû Muhammed Ali b. Hazm,
el-Fisal fi'l-Milel ve'l-Ehvâ
ve'n-Nihal

Zâhirî âlimlerinden olan İbn Hazm tarafından kaleme alınan bu eser, dinler ve mezhepler konusunu ele almaktadır. 73 hadislerin isnâd yönünden sahîh olmadıklarını kabul ettiği için, eserini bu hadisleri dikkate almadan tasnif etmiştir.

FAHREDDÎN ER-RÂZÎ,
İTİKADÂTU FIRAKÎ'L-MÜSLİMÎN
VE'L-MÜŞRİKÎN

Müellif, bu eserinde Sûfiyye de dâhil olmak üzere Müslüman fırkaları on bölümde ele almıştır.

EBU'L-KÂSİM ABDULLAH
B. MAHMÛD EL-BELHÎ EL-
KA'BI, KİTÂBU'L-MAKALÂT

Bu eser, Mezhepler Tarihi konusunda tek kaynak özelliği taşıyan ilk çalışmalardan biridir. Fırkalar hakkında yazılan ilk eserler arasında en sistemli ve en kapsamlı olanıdır. 73 fırka hadisine hiç yer vermemiştir.

EBU'L-HÜSEYİN EL-MALATÎ,
ET-TENBÎH VE'R-RED ALÂ
EHLÎ'L-EHVÂ VE'L-BIDA'

Selef Akaidi'ne kuvvetle bağlı olan müellifin, bid'atçı ve sapkın olarak nitelediği muhaliflerinin düşüncelerini reddetmek maksadıyla kaleme aldığı özgün bir çalışmadır.

1-Sven Dederling tarafından 1936 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.

2-Muhammed Zâhid el-Kevserî tarafından tahkik edilmiş ve 1948 yılında Bağdat'ta neşredilmiştir.

3-Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb tarafından tahkik edilerek 1993 yılında Kahire'de yayınlanmıştır.

4-Yemân b. Sa'duddîn el-Meyâdinî tarafından 1994 yılında Suudi Arabistan'da neşredilmiştir.

YAŞAYAN İSLÂM MEZHEPLERİ DERSİNİN BAZI ÇAĞDAŞ KAYNAKLARI

ETHEM RUHİ FİĞLALİ,
GÜNÜMÜZ İSLÂM MEZHEPLERİ.

Yazar bu çalışmasının Giriş bölümünde, İslâm Mezhepleri Tarihi'ne genel bir bakış sunduktan sonra Kaynaklar ve Usûl Me-seleleri, Mezheplerin Doğuşunu Etkileyen Sosyal ve Dinî Sebepler ve Mezheplerin Doğuşuna Tesir Eden Siyasî Sebepler üzerinde durmaktadır. Yazar ayrıca eserinin sonuna 3 Ek ilave ederek: Ek 1'de Alevîlik, Ek 2'de Şîlik ve Anadolu Alevîliği Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler, Ek 3'te ise ve Mu'tezile mezhebini işlemektedir.

MEHMET KUBAT,
İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİ

Eser, beş bölümden oluşmaktadır: Birinci Bölüm'de Mezhepler Tarihi'ne Giriş İkinci Bölüm'de Mezheplerin Doğuş Nedenleri Üçüncü Bölüm'de İslâm'ın erken döneminde ortaya çıkan itikadî mezhepler Dördüncü Bölüm'de Selefilik'in Aşırı Versiyonu olan Vehhabilik Mezhebi işlenmektedir. Beşinci Bölüm'de ise İslâm orijinli olmakla beraber sonradan Yahudilik, Hristiyanlık, Zerdüştlük, Mecusilik, Hinduizm ve Maniheizm gibi çeşitli ilâhî ve beşerî din, kültür ve doktrinlerden farklı düşünceleri bünyesinde bağdaştıran Nusayrilik, Dürzilik, Babilik-Bahailik, Kadiyanilik-Ahmediyye ve Yezidilik gibi senkretik mezheplerin fikir ve görüşlerine yer verilmiştir.

MUSTAFA ÖZ,
BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE İSLÂM MEZHEPLERİ
TARİHİ

Modern araştırmalardan da faydalanarak, zaman-mekân bağlamında, fikir-hadise irtibatını kurarak deskriptif (tasviri, betimleyici) metotla ve tarafsız bir gözle hazırlanmıştır. Eserde, İslâm Mezheplerinden Hâricilik, Şîa, Mu'tezile, Ehl-i Sünnet, Mürcie, Dürzîlik, Nusayrîlik, Vehhâbîlik, Bâbîlik, Bahâîlik, Kâdiyâniyye, Yezîdîlik, Alevîlik ve İslam Tarihinde Mehdîlik Hareketleri olmak üzere on dört ana başlık altında incelenmiştir.

SÖNMEZ KUTLU,
ÇAĞDAŞ İSLÂMÎ AKIMLAR

Çağdaş dinî akımların sorunlarını ve bu olguya Batılı araştırmaların yaklaşımlarını eleştirel bir gözle ele alan farklı tarihlerde ve çeşitli dergilerde yayımlanmış makale, söyleşi ve çevirilerden oluşmaktadır. Ayrıca eserde iki ek yer almaktadır: 1. Ehl-i Sünnet siyaset anlayışının dinî temellerinin sorgulanması. 2. İslâmî hareketler üzerine Hasan Hanefi ile bir söyleşi.

MUHAMMED EBÛ ZEHRÂ,
TÂRİHU'L-MEZÂHİBİ'L-İSLÂMIYYE
Fİ'S-SİYÂSETİ VE'L-AKÂİD

Eser, iki ciltten oluşmaktadır. Her iki cilt bir arada basılmıştır. Birinci ciltte siyasî ve itikadî mezhepler ele alınmıştır. İkinci ciltte ise fikhî mezhepler ele alınmıştır.

MEHMET ALİ BÜYÜKKARA,
ÇAĞDAŞ İSLÂMÎ AKIMLAR

Erser temelde şu üç bölümden oluşmaktadır:

1. Gelenekçilik
2. Islahatçılık
3. Modernizm

Eserin en son kısmı ise, Türkiye'deki radikal dini ekolleri inceleyen ve dini cemaatleşmelerin "muhtemel" olumsuz sonuçlarına dikkat çeken iki makalenin yer aldığı bir Ek bölümden meydana geliyor.

3.ÜNİTE

TEMEL KAVRAMLAR

MAKÂLE (MAKALÂT)	MEZHEP (MEZÂHİB)	FIRKA (FIRAK) VE FIRKÂ-I NÂCIYE	MİLLET (MİLEL)	NIHLE (NİHAL)	HEVÂ (EHVÂ)	EHL-İ HAK VE EHL-İ BÂTİL/EHL-İ BID'AT
Arapça “ G-V-L” kökünden mimli masdar olan ve “söz, yazı, görüş, düşünce ve inanç” anlamına gelen makâle keli- mesi, Mezheplerin kendi görüşlerini açıklamak, yaymak ve muhaliflerin eleştirilerine ce- vap vermek için yazdıkları eserlerdir.	İtikadî-siyasî ve amelî-fikhî bütün zümreleşmeleri ifade etmek için kullanılır.	Fırka kelimesi, sözlükte “ayırarak ve bölmek” gibi anlamlara gelen fark kökünden isim olup, in- sanlar arasından ayrılmış belli bir grup ve topluluğu ifade eder. Mezhepleri Tarihi lit- eratüründe “itikadî ve siyasî gayelerle vücut bulmuş fikirler ve şahıslar etrafındaki zümreleşmel- er” olarak tanımlanmıştır. Fırka-i Nâciye kavramı ise, kısa ve öz bir ifadeyle, “kurtuluşu erecek fırka” demektir	Millet kelimesi, İslâm Mezhepleri Tarihi ıstılahında “Yüce Allah’ın, peygamberler yoluyla insanlara inanmaları için katından gönder- ilmiş ilâhî bir kitaba dayanan dinler” ve bu dinlerin mezhepleri için kullanılmıştır.	Arap dilinde “nhl” kökünden türeyen Nihle, “dava, iddia, in- anç, akîde, dok- trin, öğreti, din ve diyânet” gibi anlamlara gelir.	Arapça’da “iyi veya kötü olan herhangi bir şeye düşkün- lük, nefsin irâde ve arzusu” anlamına gelen Hevâ ismi, daha çok “Ehlu’l-eh- vâ” şeklinde kul- lanılmakta, bununla da ilâhî bir kitaba istinat etmeyip, sa- dece aklı ölçü alan ve vahye dayanma- yan bütün kesimleri ifade etmek için kullanılmıştır.	Mezhepler Tarihi ıstılahında Ehl-i Hakk, gerçeğe uygun çıkarım, yargı, fikir ve inançları olan kişi, fırka, mezhep ve din mensupları için bir niteleme iken; Ehl-i Bâtıl gerçeğe uygun olma- yan, sahte ve saçma çıkarım, yargı, fikir ve inançları olan kişi, fırka, mezhep ve din mensupları için bir nitelemedir.

73 FIRKA HADİSLERİNİ DÖRT AYRI GRUPTA ELE ALMAK İSTİYORUZ

Hadis kaynaklarında yer alan rivâyetlerin bir kısmında, tıpkı daha önceleri Yahu- di ve Hıristiyanlarda olduğu gibi, İslâm ümmetinin de firkalara ayrılacağı haber verilmektedir. Bu grupta yer alan hadislerin sahîh oldukları, hem hadis âlimleri ve hem de başta İslâm Mezhepleri Tarihi müellifleri olmak üzere, İslâm âlimlerinin kahir ekseriyeti (büyük çoğunluğu) tarafından açıkça ifade edilmiştir/	Bir fırkanın cennette, diğerlerinin ce- hennemde olacağını ve bu istisna edilen tek fırkanın da “cemaat” veya “Rasû- lullah (s.a.v.) ve ashâbının bulundukları yol üzere olanlar” olduğunu ifade eden rivâyetler. Hadis âlimlerinin çoğunluğu bu grup- ta yer alan hadislerin sahîh oldukları yönünde görüş belirtmiş olsalar da,İbn Hazm ve İbnu’l-Vezîr gibi bazı âlimler çoğunluğa muhalefet etmişlerdir.	İkinci kısımda yer alan rivâyetlerin aksine, tüm firkal- arın cennette, sadece birisinin cehennemde olacağı haber veril- mektedir. Rivâyetler, İslâm âlimlerinin ka- hir ekseriyeti (büyük çoğunluğu) tarafından mevzû (uydurma) kabul edilmiştir.	Bu konuya dair Rasûlullah (s.a.v.)’a nispet edilen bir başka rivâyet grubu- nda da “İslâm ümmetinin 72 fırkaya ayrılacağı, ümmet içerisinde en zararlı olan fırkanın “Allah’ın haram kıldığını helal, helal kıldığını da haram kılan ve dini re’ye (kendi istek ve arzularına) göre yorumlayan kesim olduğu”haber verilmektedir. İslâm âlimleri, bu grupta yer alan hadislerin sıhhatinde ciddi kuşkular bulunduğunu, bu nedenle de sahîh olmadıklarını belirtmişlerdir.
--	--	---	---

MEZHEPLERİN DOĞUŞUNDA İHTİLÂF KAVRAMI

MENFÎ İHTİLÂF

İslâm Ümmetini Parçalayan ve Müslümanların Birlik ve Beraberliklerini Bozan İhtilâf.

Kur’ân-ı Kerîm’de men edilen ve yerilen menfî ihtilâflar; zulüm, isyan, menfaat, bencillik, ihtiras, şeytâna uyma gibi hevâ ve hevesten kaynaklanan ayrılıklardır.

Menfî ihtilâf, bölünmemesi gereken “bütün”ü parçalamaya sebep olduğu için yerilmiş ve hoş karşılanmamıştır.

Menfî/olumsuz ihtilâf, Kur’ân ve hadislerde olumsuz bir anlam içeriğine sahip bulunan **et-Tefrika** sözcüğü ile karşılanmıştır.

Bir başka ifâdeyle tefrika, vahiy ve sahîh Sünnet’le belirlenen itikad, ibâdet ve ahlâkî konularda düşülmesi yasaklanan görüş ve amelî ayrılıklardır.

MÜSPET İHTİLÂF

Zenginlik ve Rahmet Olarak Nitelenen İhtilâf.

Hayatın doğasında olan, farklılık, çeşitlilik, çok seslilik ve zenginlik anlamında olan ihtilâflara müsbet, tabiî/doğal ihtilâf denilir.

Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün ihtilâfında (birbiri ardınca, peşpeşe gelişinde) düşünen bir topluluk için ibretler vardır.”

Bakara, 2/164; Âl-i İmrân, 3/190.

Nezzâl b. Sebûre’nin anlattığına göre sahabilerden Abdullah b. Mes’ûd (r.a.) şöyle demiştir: “Bir defasında arkadaşlarımızdan birinin Kur’ân’ın bir âyetini, Peygamber (s.a.v.)’den duyduğumdan farklı bir şekilde okuduğunu gördüm. Hemen onun elinden tutup kendisini Rasûlullah (s.a.v.)’a götürdüm ve meseleyi O’na anlattım. Bu sırada Rasûlullah (s.a.v.)’ın yüzünde memnuniyetsiz bir ifâdenin belirmediğini gördüm. Bu haldeyken şöyle buyurdu: “Her ikinizin de okuduğu doğrudur. Sakın ihtilâfa düşmeyiniz. Çünkü sizden önceki ümmetler ihtilâfa düştükleri için helâk oldular.”

MEZHEPLERİN DOĞUŞUNDA PSİKO-SOSYAL FAKTÖRLERİN ETKİSİ

İNSAN UNSURU

İster itikadî-siyasî, isterse fikhî-amelî olsun bütün mezhepler beşerî oluşumlardır. İnsanın olduğu her yerde dinî, fikrî ve siyasî yaklaşım farklılıklarının olması kaçınılmazdır. Çünkü her bir insan, kendine özgü bir varlıktır.

NASSLARIN KARAKTERİ

Kur’ân, kendisinde çelişkiye neden olacak bir farklılığın olamayacağını “eğer bu (Kur’ân) Allah’tan başkası tarafından gönderilmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı”âyetiyle bizzat kendisi belirtmiş olmakla beraber, İmam-ı Gazzalî’nin de belirttiği gibi bu âyetle kastedilen, insanların Kur’ân hakkında ihtilâfa düşmeyecekleri değil, Kur’ân’ın bizzat kendisinde ihtilâf olmayacağıdır.

FETİHLERLE BİRLİKTE FARKLI DİN, KÜLTÜR VE MEDENİYETLERLE ETKİLEŞİM

Müslümanlar, fethetmiş oldukları bu yeni ülkelerdeki muhtelif dinlere mensup kavimlerle karşılaştılar.

İdealde İslâm’ı seçip yeni Müslüman olan insanların eski inançlarını bütünüyle terketmeleri gerekirken, ne yazık ki bu pratikte böyle olmamıştır.

Erken dönem İslâm toplumunda “irâde hürriyeti”, “cebr”, “Allah’ın zâtî ve sıfatları”, “Halku’l-Kur’ân” vb. meselelerin tartışılmasını yabancı din ve kültürlerin etkisine bağlayanlar, bu savlarının doğruluğuna İslâm’dan önce diğer din mensupları arasında da bu konuların tartışılıyor olmasını delil göstermişlerdir.

TERCÜME FAALİYETLERİ

İslâm dünyasında tercüme faaliyetlerinin başlangıcı Emevîler Dönemi’ne rastlamaktadır.

Ağırlıklı olarak Abbasiler döneminde tercüme edilen felsefî eserlerle birlikte değişik kültürel kodlar ve inanç öğeleri İslâm toplumuna girmiştir.

MEZHEPLERİN DOĞUŞUNDA SOSYO-POLİTİK FAKTÖRLERİN ETKİSİ

1) Hilâfet Meselesi

Rasûlullah (s.a.v.)'in irtihalinden sonra İslâm ümmeti arasında beliren en önemli ve en ciddi mesele, onun yerine kimin halife olacağı konusunda başgösteren ihtilâftır.

2) Hz. Ebû Bekir Dönemi Olayları

Hz. Ebu Bekir (r.a.)'in yaklaşık iki buçuk yıl süren hilâfeti döneminde ilk icraatı, Mûte Savaşı'nda şehid olanların intikamını almak üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından gönderilmek istenen fakat âhirete irtihali nedeniyle ertelenen Üsâme b. Zeyd komutasındaki orduyu göndermek olmuştur. Karşılaştığı ikinci önemli hâdise ise irtidat hareketleri olmuştur.

3) Hz. Ömer Dönemi Olayları

Bu dönem, Müslümanların birlik ve beraberlik içerisinde tek düşünce etrafında kenetlendikleri, sulh ve sükûnun hâkim olduğu, fitnenin henüz zuhur etmediği ve özellikle de Müslümanları kamp-lara ayıran itikadî mezhepleşmelerin henüz ortaya çıkmadığı bir dönemdir.

4) Hz. Osman Dönemi Olayları

Hz. Osman (r.a.)'ın hilafeti döneminde devlet idaresinde önemli görevlere, mesela hemen bütün vâililiklere mensubu bulunduğu Ümeyyeoğulları kabilesinden akrabalarını ataması, onun aleyhine başlatılan fitne hareketini körüklemiştir...

5) Hz. Ali Dönemi Olayları

Cemel Savaşı
Sıffîn Savaşı
Tahkîm Olayı
Nehrevân Savaşı

BU DÖNEMDE ORTAYA ÇIKAN DİNÎ, SİYASÎ VE İTİKADÎ PROBLEMLER

Cemel, Sıffîn ve Nehrevân savaşları sonucunda daha önce bahis konusu edilmeyen şu dinî, siyasî ve itikadî problemler ortaya çıktı: İmam veya halife, İslâm toplumunu yönetecek olan lider yani İslâm devlet başkanı, nasslar tarafından belirlenmiş bir kimse mi olacak, yoksa ümmetin kendi arasında yaptığı seçimle mi iş başına gelecek veya kendisinin yahut kabilesinin gücü ve teğallüp suretiyle mi hâkim olacaktır? Halife seçilen kim-senin rûhanî ve cismanî selahiyetleri nelerdir? Halifelik veya imâmet nübüvvetin devamı mı değil mi? Hilâfetin devamı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nesli/soyu yoluyla mı olacak yoksa bütün ümmet bunda pay sahibi midir? Halife yahut imâm mâsum (yanılmaz ve günah işlemez) bir kimse midir, yoksa ümmetin fertlerinden biri olması sebebiyle hata ve sevap ile karşı karşıya mıdır? Halife yahut imâmın yetkileri nelerdir? Yetkilerinin dışına çıktığında kendisine hangi müeyyideler uygulanabilir? İslâm toplumu içinde baş gösteren kargaşa ve bunun sonucunda ortaya çıkan dâhilî savaşlarda binlerce kişi birbirini öldürmüştür.

4. ÜNİTE

İLK MU'TEZİLE (TARAFSIZLAR VEYA ÇEKİMSERLER)

ÖNCÜLERİ

Muhammed b. Mesleme
Üsame b. Zeyd
Sa'd b. Ebî Vakkas
İbn Ömer

DAYANDIĞI NASSLAR

Mûsâ'ya ve kardeşine, "Kavminiz için Mısır'da (sığınak olarak) evler hazırlayın ve evlerini- zi namazgâh edinin. Namazı dosdoğru kılın. Mü'minleri müjdele" diye vahyettik" âyetini ileri sürerek tarafsız kalma tavırlarının doğruluğunu iddia etmişlerdir. **Yunus, 10/87.**
Şu hadisleri de dayanak yapmışlardır: (Benden sonra) bir takım fitneler olacaktır. Bu ortamda oturan ayakta durandan, ayakta duran yürüyenden, yürüyen koşandan daha hayırlıdır. Kim o fitnelerin başında dikilirse, o fitneler onu yakalar. Her kim fitneler zamanında sığınacak bir yer bulursa hemen oraya sığınsın."

HÂRİCİLİK

İslâm dünyasında zaman itibariyle ilk ortaya çıkan fırka Hâricîlik'tir. Hâricîler, dinî konularda aşırı görüşleri, siyasî açıdan da aşırı faaliyetleri ile tanınmışlardır. Nitekim onlar, önceleri büyük günah işleyen Mü'minleri (mürtekibu'l-kebre), daha sonra ise her tür günahı işleyen Müslümanları tekfir etmiş ve onların kanlarını helal saymışlardır.

Hâricîler, siyasî açıdan da aşırı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Nitekim onlar, Hz. Ali (r.a.)'yi savaşı bırakmaya zorlamış, Hz. Ali (r.a.)'nin hakemleri kabul etmesinden sonra bu kez Allah'ın hükmünü bırakarak insan hakemlerin kararını kabul ettiği gerekçesiyle "Lâ hukme illa lillah" yani "hüküm vermek ancak Allah'a aittir" sözüyle kâfir olduğunu iddia etmişlerdir.

"Hâricî", "çıkmaq, itaatten ayrılıp isyan etmek" anlamındaki "hurûc" kökünden "ayrılan, isyan eden" mânâsında bir sıfat olan "hâric" kelimesine nisbet ekinin ilave edilmesiyle meydana gelmiş bir terimdir.

Kendileri ise Havâric ismini, "kâfirler arasından çıkarak Allah'a ve Peygamber'e hicret edenler" veya "kâfirler ile her tür bağı koparanlar" anlamında, Allah yolunda hakikati aramaya çıktıkları gerekçesiyle, bu "çıkış"tan dolayı Nisa Sûresi'nin 100. âyetine dayandırmışlardır.

Başka bir isim de "Allah yolunda savaşıp O'nun rızası için canlarını ve mallarını satan" anlamındaki **Şurâtır**. Bu ismi de Kur'an âyetlerine dayandırmışlardır.

Hâricîlere göre iman, "hem fiil-i kalb, hem fiil-i lisan ve hem de fiil-i cevârihtir. Kalben tasdik, lisanen ikrar, amelen tatbik eylemektir. Bunların üçü birden rûkn-ü imandır. Bu rûkûnlerden birini yerine getirmeyenden iman kalkar ve bu kimselere mü'min denmez.

TEMEL KAYGISI

- 1) Hangi tarafın haklı olduğu konusunda hakiki bir kriter belirleyebilmiş değillerdi. Dolayısıyla yanlış yerde yer alma korkuları vardı.
- 2) Bu çatışmaların İslâm ümmetini, cemaati, İslâm'ı ve normlarını tehlikeye soktuğunu düşünüyorlardı.

MU'TEZİLE MEZHEBİ ARASINDAKİ BENZERLİK VE FARKLILIKLAR

Mu'tezile Mezhebi ile yalnızca isim yönünden bir benzerlikten öte doğrudan bir alakalarının olmadığını belirtmeliyiz. Bununla birlikte İlk Mu'tezile ile Mu'tezile Mezhebi arasında bazı konularda görüş benzerlikleri de söz konusudur. MESELA: Vâsıl b. Ata'nın kurucusu sayıldığı Mu'tezile Ekolü de büyük günah işleyen mü'min olarak kalıp kalmamasında şüpheye düşmüş ve kesin bir karara varamamıştır.

Muhâlifleri tarafından isimlendirilmeleri

-Muhâlifleri, özellikle Hz. Ali taraftarları, Hz. Ali (r.a.) ve taraftarlarının üzerine yürüdükleri için bu fırkaya Hâricî ismin verildiğini iddia etmişlerdir.

-Abdülkerim eş-Şehrîstânî'ye göre, "ümmeitin ittifak ettiği meşrû halifeye baş kaldıran kimseler oldukları için bu gruba Hâricî ismi verilmiştir."

-"Dinden çıkmış" anlamında **Mârîkâ'**

-Hakemlere rıza göstermeyi reddetmelerinden dolayı **Muhakkime**

-ilk toplandıkları yer olan Harûrâ'ya nisbetle **Harûriyye**

-Kendilerine imâm/reis kabul ettikleri Abdullah b. Vehb er-Râsibî'ye izafeten de **Vehbiyye**

-Günah işleyeni kâfir saydıkları için **Vâidiyye** adıyla anılmışlardır.

HÂRICİLİĞİN DOĞUŞUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

SIYASİ NEDENLER

Doğuş sürecinde meydana gelen hâdiseler dikkatle incelendiğinde, Hâriciliğin siyasî olayların etkisiyle teşekkül ettiği, sonraları dinî bir hüviyet kazandığı kolaylıkla tespit edilebilir.

CEHÂLET YA DA BİLGISIZLIK

Hakemi kabul etmenin Hz. Ali (r.a.)'yi ve hakemlerin kararını kabul eden herkesi kâfir yaptığını⁹⁷ iddia ederlerken Kur'ân'ın yalnızca birkaç âyetini delil getirip, diğer âyetleri hesaba katmamaları da Hâricilerin Kur'ân hakkındaki cehâletlerinin eseridir. Hâricilerin ilk liderlerinin Rasûlullah (s.a.v.)'in yanında uzun süre kalarak dini ondan öğrenen kimseler olmadığı bilinen bir husustur.

KABİLE ASABIYETİ

Hâriciliğin ortaya çıkışındaki temel faktörlerden biri, muhâlif olarak gördükleri Kureyş kabilesinin siyasî ve idarî hâkimiyetine son vermektir. Kureyş hâkimiyetine karşı duyulan nefret, siyasî tepkiye dönüşerek ifade edilmiş olmaktadır.

BEDEVİLİK

Hâriciler, çoğunlukla çölden ve Irak sınır boylarından gelmiş câhil, kültürsüz, kaba, mantık dışı hareket etmekle ünlenmiş, düşünce ve akıl yürütme-ten uzak, "dar kafalı"ya da "dar görüşlü" kısacası bedevî insanlardı.

TASSUP VE SAPLANTI

Hâricilerin ibâdet ve taate olan düşkünlükleri, kendilerini katı bir taassup ve saplantıya sürüklemiş, bunun doğal sonucu olarak da onlar, âdetâ müsamaha sözcüğünü lügatlerinden kaldırmışlardır. Onların, kendi anlayışları doğrultusunda yorumladıkları nassların tatbikinde hiçbir te'vile cevazlarının olmadığı anlaşıyor.

NASSLARI LİTERAL BİR OKUMAYA TÂBİ TUTMA

Hâricilerin önde gelen özelliklerinden biri de, İslâm dünyasında lafızcı veya literal olarak tanımlanabilecek bir okumanın başlatıcıları olmalarıdır. Hâriciler, dinî değer, sembol ve kavramları kendi anlayışları doğrultusunda yorumluyor ve bu yorumun Allah'ın muradı olduğunu savunuyorlardı.

HÂRICİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞINDA MÜNÂFIKLARIN ROLÜ

1. ZÜ'L-HÜVEYSIRA ET-TEMİMÎ

Zü'l-Hüveysira, Huneyn'de bir ganimet taksimi esnasında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yaptığı taksimatı beğenmeyerek veya az bularak, "ey Muhammed, âdil ol! Sen âdil davranmıyorsun!" demiş, Hz. Peygamber (s.a.v.) de, "eğer ben âdil değilsem, âdil olan kimdir?" diye yanıtlamıştır.

"Onlardan sadakaların (taksimi) hususunda seni ayıplayanlar da vardır"âyetinin münâfıkların elebaşlarından birisi olan söz konusu Zü'l-Hüveysira hakkında nazil olduğu, bundan dolayı Rasûlullah (s.a.v.)'in, "bundan (Zü'l-Hüveysira) ve arkadaşlarından (diğer münâfıklardan) sakının" dediği aktarılmaktadır..

2. HURKUS B. ZÜHEYR

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ganimet taksimini beğenmeyerek, "adâletli davran..." diyen şahsın, Hurkus b. Züheyr adlı bir kişi olduğunu iddia edenler de vardır. Bu şahıs daha sonra Hz. Osman'a isyan edenler arasında Basra'dan gelenlerin liderleri olarak görülmektedir. Zü's-Südeyye adıyla bilinen ve münâfıklığıyla ünlenen bu şahıs, sonradan Hâricilerin önderi olmuştur.

3. ABDULLAH B. SEBE'

Kaynaklar, Hz. Osman (r.a.)'a karşı girişilen isyan hareketinin arkasında İbn Sebe'nin faaliyetlerinden söz ederler. Hatta bazı rivâyetlere göre İbn Sebe', bizzat Hz. Osman (r.a.)'ı öldüren isyancılar arasında yer almıştır. Murtezâ el-Askerî, İbn Sebe'yi, Seyf b. Ömer'in uydurduğu hayalî bir şahıs olarak görür. Bütün verileri inkâr eden ve realiteyi yok varsayan bu bakış açısı bizce ilmî dayanaktan yoksundur. O halde, "tarihte İbn Sebe adında bir şahıs yaşamadı ve o İslâm aleyhtarı hiçbir faaliyette bulunmadı" diyemeyiz.

HÂRICÎ FİRKALAR

MUHAKKIMETU'L-ÛLÂ

Hüküm ancak Allah'ındır"âyetini slogan haline getirerek ilk defa kullanan ve zaman içinde bu sloganı tekrar eden Urve, yanındakiler ve daha sonra ona tâbi olanlar, tahkîme ilk karşı çıkanlar olarak el-Muhakkimetu'l-Ûlâ adıyla anılmışlardır.

NECEDÂT

Bu Hâricî fırka, ictihadî konularda bilgisizlikleri sebebiyle yanlış işler yapanları mâzur kabul ettiği için **Âzirîyye** diye de anılmaktadır. Ezârka'nın aşırı görüşlerine katımayarak onlara muhalefet edenlerin oluşturduğu gruptur. Kurucusu Necde b. Âmir el Hanefîdir.

SUFRIYYE

İmam Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'ye göre Sufriyye, Hâricîler'in ana fırkalarından biri olup Ezârika, Necedât ve İbâdiyye dışındaki bütün Hâricî alt kollar ondan türemiştir. Sufriyye, günah işleyenleri müşrik kabul etmekle birlikte, muhaliflerinin kadın ve çocuklarını öldürmeyi câiz görmemiş ve onların ebedî kalacaklarına hükmetmemişlerdir.

BEHESİYYE

Ebû Beyhes Heysem bin Câbir'e nispetle anılan Hâricî fırkadır. Haccâc, Ebû Beyhes Heysem bin Câbir'i yakalamak istemiş, o da kurtulmak için Medine'ye kaçmıştır. Fakat Medine valisi tarafından yakalanmış ve halifenin emriyle öldürülmüştür. Behesiyye'nin ortaya çıkışı, bir câriyenin satış olayı ile ilgilidir.

EZÂRIKA

Ezârika fırkasının görüşleri şöyle özetlenebilir: Müslüman olup da kendi gruplarına katılmayanlar, sadece kâfir değil, aynı zamanda müşriktir. Onların çocukları dâhil hepsi ebedî cehennemliktir. Bu nedenle onların kanları helaldir, kadınlarını ve çocuklarını öldürüp mallarını yağmalamak ise caizdir. Kendileriyle birlikte düşmanla savaşmayıp bulundukları yerde kalan Hâricîler (kaade)kâfirdir. Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Âişe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr ile Cemel ve Sıffîn'e katılanların hepsi kâfir ve ebedî cehennemliktir...

ACÂRİDE

İsmi Abdülkerîm b. Acred yahut Acerred'den almıştır. Necde b. Âmir'in öğrencisi olan Abdülkerîm b. Acred, bazı konulardaki farklı fikirleri nedeniyle ondan ayrılıp Acârîde'nin kurucusu olmuştur. Acârîde'nin bir grubu, bir aşk hikâyesi olduğu gerekçesiyle Yûsuf Sûresi'ni Kur'ândan saymamıştır.

SEÂLIBE (SEÂLIBİYYE)

Sa'lebe b. Mişkân veya Sa'lebe b. Âmir'e nispetle anılan Hâricî fırkasıdır.

İBÂDİYYE

İbâdiyye, Hâricîliğin **en ılımlı** koludur. **Abdullah b. İbâd**'a tâbi olan Hâricî grubudur.

Diğer Hâricî grupların aksine, büyük günah işleyen kimseleri sadece nimete karşı nankörlük anlamında kâfir sayar.

Ayrıca İbâdiyye, diğer Hâricî fırkalar gibi muhâlif Müslüman grupların yaşadığı toprakları Dâru'l-Harb saymayıp, İslâm ülkesi kabul ederek onlarla evlenmeyi ve miras intikalini meşrû görür.

Nâfi b. el-Ezrak'ın, Hâricî olmayan Müslümanlar hakkında ileri sürdüğü aşırı fikirlere katılmayan teşkil ettiği fırkadır.

SIYASÎ VE İTİKÂDÎ GÖRÜŞLERİ

İMÂMET	İMAN	İMAN-AMEL İLİŞKİSİ	KÜFÜR	İNSAN FIİLLERİ	İLÂHÎ SIFATLAR	YAŞADIKLARI BÖLGELER VE NÜFUSLARI
İmâmın seçim (biat) yoluyla başa geçirilmesi gerektiğini savunur. İmâmların Kureyş'ten olması yolundaki anlayışı kesin bir dille reddeder.	İman, “ikrar, amel, niyet, Sünnet'e uymak, bu konuda hiçbir kimse için hiçbir mazeret kabul etmemek, kötü arzulara uymayıp takvâ üzere bir yaşamı sahiplenmek”tir.	Büyük günah bir Müslümanı din-den çıkarmaz, onu doğrudan kâfir yapmaz. Günah-kârlık yine “küfür” olarak adlandırılmaktadır; fakat bu küfür “nankörlük” anlamındadır.	1) Nimet Küfrü: Amelsizlik ve günahkârlık yine “küfür” olarak adlandırılmaktadır; fakat bu küfür “nankörlük” anlamında “nimet küfrü”dür. 2) Şirk Küfrü: Allah'ı, O'nun birliğini, nübüvveti, Kur'an'ı inkâr manâsında “şirk küfrü”dür	İstitaat, diğer arazlar gibi bir araz olup, fiilden öncedir. İnsan fiilleri, Allah tarafından yaratılır; fakat kul tarafından mecâzî olarak değil, gerçek anlamda kesb edilir.	Allah'ın sıfatlarının zâtından ayrı olmadığını, O'nun zâtının aslî sıfatının Kıdem, diğer sıfatların ise yaratılmış olduğunu kabul etmiştir. Kur'an'ın mahlûk olduğunu, Ru'yetullah'ı reddetmişlerdir.	Günümüzde İbâdîler, başta Uman olmak üzere Hadramut...varlıklarını sürdürmektedirler. İslâm dünyasındaki toplam nüfusları 2-3 milyon arasında tahmin edilmektedir.

ŞİA

Kendilerini “Ali Şiası (Ali taraftarları)” olarak adlandırmışlardır. Daha sonraları “Ali” kelimesi düşerek “Şia” (Şiiler) olarak adlandırılmaya başlanmışlardır.

En genel anlamda Şia, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vefatından sonra kıyamete kadar imâmet, hilâfet veya devlet yönetiminin Hz. Ali (r.a.)’ye, daha sonra da ve onun soyundan gelenlere ait olduğu düşüncesi etrafında birleşen çeşitli grupların ortak adıdır.

a) Lügatta Şia:“fırka, bölük, taraftar, yardımcı, destekleyici, bir kimseye uyan ve yardımcı olan; bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup”

b) Istılahta Şia:Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’ini halifelğe en layık insanlar olarak gören, Hz. Ali’yi meşru halife kabul eden, ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların müşterek adıdır.

Muhalliflerin İsimlendirmeleri

- Ebu’l-Hasan el-Eş’ari, “Hz. Ali (r.a.)’ye tâbi olduklarından dolayı bu fırkaya Şia denmiştir
- Abdulkerim eş-Şehrîstani ise Şia’yı, “Hz. Ali (r.a.)’nin imâmet ve hilâfetininass ve vasiyetle sâbit olduğunu kabul edenlerdir.

Kur’ân’da Şia Kelimesinin Kullanılışı

Şia kelimesi, Kur’ân-ı Kerim’de değişik yerlerde farklı bağlamlarda geçmektedir. Bu âyetlerin belli başlıları şunlardır: En’âm, 6/65.,En’âm, 6/159.,Hicr, 15/10. Meryem, 19/69.Kasas, 28/4.Kasas, 28/15.Rûm, 30/32. Sebe’, 34/54.Saffât, 37/83.Kamer, 54/-51.

Şiiliğin Doğuşu

Bir mezhep olarak Şia’nın ne zaman doğduğu meselesi oldukça ihtilâfıdır.

- 1.Hz. Peygamber (s.a.v.)’den de öncesine götürerek, gönderilen bütün peygamberlere verilen sayfalarda Hz. Ali (r.a.)’nin velâyetinin yazılı olduğunu
 2. Teşeyyü’ yahut Ali (r.a.) taraftarlığının Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde, onun vasıtasıyla ve teşvikleriyle ortaya çıkıp gelişme kaydettiğini söylerler.
 - 3.Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vefatını takiben, Hz. Ali (r.a.)’nin meşrû halife olduğu iddiasıyla doğan tamamen siyasi bir hareket olarak çıktığı
 - 4.Hz. Osman (r.a.)’ın öldürülmesinden sonra
 - 5.Hz. Ali (r.a.)’nin hilâfeti döneminde ortaya çıkan Cemel, Siffin ve Nehrevan savaşları sonucunda ortaya çıkmıştır
 - 6.Hz. Ali (r.a.)’nin öldürülmesi ve cemaatin Muaviye b. Ebi Süfyân’a beyat etmesi
 - 7.En gerçekçi idda, bu fırkanın hicri birinci asrın son çeyreğiyle hicri ikinci asrın başlarında teşekkül ettiğine dair olandır.
- Şia’nın olumsuz yönlerini vurgulamak için, bu fırkayı kötü göstermek amacıyla “Râfızâ”Abdullah b. Sebe tarafından ve onun fikirleri temele alınarak kurulan bir mezhep olduğunu belirtmek için de “Sebeiyye” denilmiştir

Şiiliğin Ortaya Çıkışında İbn Sebe’nin Rolü

İbn Sebe, Hâriciliğin doğuşunda olduğu gibi, Şiiliğin ortaya çıkışında da etken rol oynayan şahıslardan biridir.

Hz. Osman (r.a.) zamanında Müslümanlığı kabul eden bir Yahudiydi.

Mısır halkına Hz. Ali (r.a.)’nin, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vasîsi olduğunu söylemiş ve bazı kimseleri de kendine inandırmıştır.

Şii müellif Murteza el-Askari, İbn Sebe’yi, Seyf b. Ömer’in uydurduğu hayali bir şahıs olarak görür.

Mezhepler Tarihi müellifleri Hâriciliğin ortaya çıkışını ve bilhassa Şia’nın doğuşunu İbn Sebe’nin faaliyetlerine, İslâm’ı içten yıkmaya matuf münâfıkça tavırlarına ve sinsice hazırlanmış planlarına bağlamışlardır.

Şiilerin Hz. Ali’nin İmâmetine Dair İleri Sürdüğü Nasslar

Âyetler:

Mâide, 55.

Sizin dostunuz ancak Allah’tır, Resûlüdür ve Allah’ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü’minlerdir.

Mâide, 67.

Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kâfirlere yol göstermez.

Mâide, 3.

İşte bugün dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak müslümanlığa razı oldum. Her kim aşırı açlık durumunda çaresiz kalır da günaha eğilim maksadı olmaksızın, onlardan yemek zorunda olursa, elbette Allah, bağışlayandır, merhamet sahibidir.

Ahzâb, 33.

Evlerinizde oturun; eski Cahiliyye’de olduğu gibi açılıp saçılmayın; namazı kılın; zekâtı verin; Allah’a ve Peygamberine itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı (Ehl-i Beyt)! Şüphesiz Allah sizden kusuru giderip sizi tertemiz yapmak ister

Hadisler:

Sakaleyn Hadisi;“Size iki ağır emânet bırakıyorum. Onlara sınıksız sarıldıkça hiçbir zaman sapıtmazsınız. Bunlar Allah’ın Kitabı ve İtretim (Ehl-i Beytim) dir.”

Sefine Hadisi;“Benim ehl-i Beyt’im sizlerin arasında Nûh’un gemisine benzer. Her kim ona binerse kurtulur. Her kim de ondan yüz çevirirse boğulur.”

“Hârûn (a.s.)’un Mûsâ (a.s.)’ya göre durumu ne ise, Ali’nin de bana göre konumu odur.”

“Sizin en güzel hükmedeniniz Ali’dir.”“Ali’den daha cesur genç yoktur.”

“Ben Ali’denim, Ali de benden.”“Ali nereye giderse gitsin, hakikat de onunla birlikte gider.”“Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısı.”

“Her mü’min Ali’yi sever, her münâfık da Ali’den nefret eder.”

“Kim Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin ile savaşırsa, benimle savaşmış olur; kim de onlarla barış içinde olursa, benimle de barış içinde olmuş olur.”

Şia’nın Doğuşuna Dair Şii İddialar

Gadir-i Hum Meselesi--Vasîlik--Kırtas Olayı--

MUTEDİL Şİİ FIRKALAR

A. ZEYDİYYE:

Dördüncü imâmı Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn'in oğlu Zeyd'e ondan sonra da oğlu Yahya'ya uyararak, onların imâmetini ileri sürenlerin mezhebidir
en mutedil ve Ehl-i Sünnet'e an yakın olanı Zeydiyye'dir, itikatta Mu'tezile, amelde de İmam-ı A'zâm Ebû Hanife'nin mezhebini takip etmiş olmaları, bu yakınlaşmayı daha da güçlendirmiştir.

DOĞUŞU

Hız. Hüseyin (r.a.)'in şehadetinden sonra Emevilere karşı, Ehl-i Beyt adına ilk defa ayaklanan imâm, Ca'fer es-Sâdık'ın amcası ve akrası olan Zeyd b. Zeyne'l-Abidîn dir. Kûfe'de isyan için hazırlık yapan Zeyd, daha önce kendisine biat edenlerden 2000 civarındaki kişi ile Emevi halifelerinden Hişâm b. Abdulmelik kuvvetlerinin karşısına çıkmak zorunda kalmıştır. Savaş esnasında alınına isabet eden bir okla yaralanan Zeyd ölmüştür. Horasan'a kaçan oğlu Yahyâ'nın burada öldürülmesi (125/743) Horasan'daki Şia'yı güçlendirmiş. Horasan Şiiliği, Hârûnürreşid devrinde ortadan kalkmıştır. Cârudiyye, Süleymaniyye, Batriyye gibi çeşitli fırkalara ayrılan Zeydiyye mensupları uzun süre dağınık halde kalmışlardır. Günümüzde Yemen halkının büyük bölümü Zeydiyye'ye bağlılığını sürdürmektedir.

Görüşleri

Tevhîd, adâlet, va'd ve vaid konusunda Mu'tezile'yi aynen takip etmiş İmâmiyye Şiası'ndan ayıran temel farklarını ortaya koyan görüşleri imâmet ve büyük günah işleyenler hakkındadır. Rasûlullah (s.a.v.)'tan sonra Hz. Ali (r.a.)'nin imâm olduğu bir hakikat olsa da, onun dışında bir başkasının imâmeti de câizdir. Büyük günah işleyen kimsenin tam anlamıyla tövbe etmedikçe Cehennem'de ebedî kalacakları görüşüne kâil olmuşlardır. Diğer mutedil Şiî fırkalardan farklı olarak Zeydiyye'ye göre, mestler üzerine meshetmek, âdil veya zâlim olsun herkesin arkasında namaz kılmak, Ehl-i Kitâb'ın kestğini yemek câizdir. Zeydiler mut'a nikâhını ise meşrû kabul etmezler.

B. İSMÂİLİYYE

Yedi imâm kabul ettikleri için "Seb'iyye", Kur'ân-ı Kerim'in asıl anlamının bâtında gizli olduğunu, anlayışını ileri sürdükleri için "Bâtîniyye", bilginin mâsum imâmın öğretmesiyle elde edileceğini savundukları için de "Ta'limiyye", İsmâil'in kölesi Mübârek'e nisbetle "Mübârekiyye", Karmatîlere nispetle "Karamita" ismi de verilmiştir.

İmâmiyye Şiası yedinci imâm olarak onun oğlu Mûsâ el-Kâzım'ı imâm tanıırken, İsmâiliyye onun oğlu İsmâil'i imâm tanıyanlardır.

Kuruluşundan itibaren bir buçuk asır süre ile gizli imâmlar ve dâiler tarafından idâre edilmiştir.

On birinci imâm kabul edilen İsmâilî imâmı Ubeydullah'ın 297 (910) yılında mehdî sıfatıyla zuhur edip Kuzey Afrika'da Fâtîmî Devleti'ni kurmasıyla klasik İsmâilî doktrini yerine Fâtûmî doktrini kendini göstermeye başlamıştır.

Düşünce Sistemi

- İsmâilî düşünce sisteminin en ayırıcı unsuru, şüphesiz zâhir-bâtın ayırımıdır.
- İsmâilîlere göre Kur'ân ve İslâm şeriatının zâhirî manası ile bâtınî manası birbirinden tamamen ayrılır.

İsmâilî Fırkalar

a) Nizâriyye

"Doğu İsmâiliyyesi" adıyla da tanınan Nizâriyye, Şia fırkalarından İsmâiliyye'nin günümüze kadar devam eden, mevcudu itibarıyla en çok ve en önemli olan koludur. Halife el-Mustansır'ın büyük oğlu Nizâr'ın imâmetini benimsedikleri için Nizâriyye adını almıştır, meşrû imamdır.

- Nizâr'ın öldürülmesinden sonra Nizâriyye, Hasan Sabbah'ın şahsında büyük bir himayeci bulmuştur. İran'daki Alamut Kalesi'ni zaptederek burayı örgütsel faaliyetleri için karargâh edinmiştir. Hürîler ve gılmanlarıyla Alamut Kalesi'ndeki sahte cennette bulunabilmek adına afyon (haşîş) içirilen fedâiler, ölümü cesaretle karşılayabiliyor, kendilerini kolayca fedâ edebiliyorlardı.

İsmâiliyye'nin temel inanışı olan bâtınî akideyi bütünüyle sürdürmüşlerdir. Onlara göre İslâm'ın şartı iman (velâyet), tahâret, namaz, zekât, oruç, hac ve cihat olmak üzere yedi esastan ibarettir. İmanın en önemli şartı, zamanın imamını bilmek ve onun emirlerine boyun eğmektir. Nizârîler, Allah'ı tanımanın, zamanın imâmını tanımak demek olduğunu iddia etmişlerdir. Nizârî bölgelerde "cemaathâne" adı verilen ibâdet mahallerinde sabah, öğle ve gece olmak üzere üç namaz vakti belirlenmiştir ve bu vakitlerde mezhep mensupları tarafından "dua" adı verilen bir tür namaz eda edilir. Oruç, imâmın yaptığına ses çıkarmamaktır. Yılda bir gün, Ramazan'ın 21'inde oruç tutulur. Hac imâma gitmeye ve onu görmeye işaret eder.

b) Mûsta'liyye

"Batu İsmâiliyyesi" adıyla da bilinen Dâvûdîler ve Süleymânîler diye iki kola ayrılan Mûsta'liyye fırkası, günümüzde "dâi-i mutlak" denilen dinî liderlerin başkanlığında Hindistan'da, az sayıdaki diğer bir kısmı da Yemen'de yaşamaktadır. Hindistan'da Bohra adıyla anılmaktadırlar.92

- Allah, Hz. Muhammed, Kur'ân ve Sünnet hakkındaki görüşleri, Ehl-i Sünnet'inkine oldukça yakındır. Bunlara göre dinin esasları velâyet, namaz, zekât, oruç, hac ve cihaddan ibarettir. mut'a nikâhını kabul etmezler. Velâyet İslâm'ın ilk direği olup kelime-i şehâdetle şöyle yansır: "Lâ ilâhe illallah, Muhammedun Resûlullah ve 'Aliyyun veliyyullah ve vasiyyu'n-Nebi (Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed O'nun elçisidir ve Ali Allah'ın dostu ve Nebi'nin vasîsidir)."

C)İMÂMİYYE/İSNÂ AŞERİYYE/CA'FERİYYE

İmâmiyye, İsnâ Aşeriyye ve Ca'feriyye adlarıyla anılan mezhep, Şia'nın yaşayan en büyük kolu olup "On İki İmam Mezhebi" anlamına gelen gruptur.

Bugün Şia denilince genellikle bu fırka anlaşılmaktadır. İmâmiyye'nin Doğuşu ve On İki İmâm: 1. Ali b. Ebî Tâlib, 2. Hasan b. Ali 3. Hüseyin b. Ali 4. Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn . 5. Muhammed el- Bakır 6. Câfer es-Sâdık 7. Mûsâ el-Kâzım . 8. Ali er-Rızâ 9. Muhammed et-Tâkî 10 . Ali en-Nakî 11. Hasan el-Askerî 12 . Muhammed el-Mehdî (el-Mehdî el-Muntazar) (ö. ?)'dir. "el-Mehdiyyü'l-Muntazar", "Hüccet", "Sâhibuzzaman" lakaplarıyla anılan ve Sâmarra'da bir mahzende kaybolduğuna, yeniden dünyaya gelip, adâletle dolduracağına inanılan bu imâmla, imâmların sayısı on ikiye ulaşmaktadır.

12. imâmın 260 (873)-328 (940) yılına kadar süren gaybet devresinde dört nâib gelmiştir. Bunlar: Ebu Amr Osman b. Saîd, Ebu Ca'fer Muhammed, Hüseyin b. Rûh ve Ali b. Muhammed'dir. Bu sefirler aracılığıyla imâmla irtibat kurulduğu için bu devreye Küçük Gaybet devresi denilir. 238 (940) yılında son seffrin ölümü ile birlikte imâmla irtibat kesildiği için, o günden günümüze kadar olan devre ise Büyük Gaybet devresi denilmiştir.

İmâmet Görüşleri: Hz. Ali (r.a.)'nin imâmetinin nassla sâbit olduğunu ve imâmların mâsum vasfı taşıdığını iddia eder. İmâmet, peygamberliğin bir devamıdır. Allah tarafından seçilmeleri bir zorunluluktur.

AŞIRI Şİİ FIRKALAR (ĞULAT-I ŞİA)

Bu üç fırkanın dışında kendilerini Şiî sayan ve fakat mütedil Şia'nın kendileri ile ilgileri bulunmadığını belirttikleri ğulât, ğaliyye yahut "Aşırı Şiî Fırkalar" olarak isimlendirilen bir takım mezhepler vardır.

Hız. Ali (r.a.)'ye ulûhiyyet nispet ederek onun ölümsüzlüğünü ileri süren Sebeiyye,

Tenâsüh, ric'at, bedâ ve ibâha ile ilgili iddiaları ileri süren Keysânîyye müşterek ismi altında toplanan Beyâniyye, Cenâhiyye, Harbiye, Hâşimiyye, Kerbiyye, Muhtâriyye ve Rizâmiyye

İsmen İbn Nusayr en-Nemîrî'ye nisbet edilen, Hız. Ali'yi ilâh kabul eden ve günümüze kadar gelen Nusayriyye veya Nemûriyye

Şeyh Ahsâi'ye nisbet edilen Şeyhiyye, Bâb Ali Muhammed Şîrâzî'ye bağlı olan Bâbîlik ve müstakil bir din olarak ortaya çıkmadan önceki Bahâîlik de birer ğalî fırka özelliği taşımaktadır.

Şîa Fırkaları Arasında Müşterek Hususlar

Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmâmîyye'nin müştereken kabul ettikleri hususlar:

- a) İmâmet;** İmâmın nass ve vasiyetle tayin edilmiş olması, tıpkı kıblenin yönü ve diğer farzların delilleri kadar kesinlik arz eder. Bu nedenle Hz. Ali (r.a.)'nin nassla imâm tayin edildiğini kabul etmeyen kişi mü'min olma özelliğini kaybetmiş olur.
- b) Takiyye;** güçlü olan kâfirlerin karşısında can, mal, ırz, namus ve her türlü kutsal değerleri tehlikede olan Müslümanların, söz konusu olumsuz durumdan kendilerini kurtarmak ve zarara uğramamak için imanlarını gizlemelerini ifade eder. Resûlullah (s.a.v)'ın vefatından sonra ilk üç halifenin hilâfeti devrinde asıl hak sahibi olan Hz. Ali (r.a.)'nin sükût etmesi bir takiyye olduğu gibi oğlu Hasan'ın Muâviye ile hilâfet konusunda anlaşması da takiyye mahiyetindedir. **takiyyesi olmayanın dininin olmayacağı**, hatta, “*Sizin Allah katında en üstünüz, en çok sakınanınızdır*”¹³¹ meâlindeki âyette yer alan “etkâ” kelimesi Ca'fer es-Sâdık'tan nakledildiğine göre “en çok takiyye uygulayan” şeklinde anlaşılmıştır. Şîiler **takiyyeyi vâcip**, terk edeni de namazı terk etmiş kişiyle aynı kategoride değerlendirmektedirler.
- Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde bazı koşullarda izin verilmiş.
- c) Bedâ;** Allah'ın ilim, irâde ve tekvîn sıfatlarında değişmenin meydana gelmesi sonucunda, O'nun önce belli biçimde vuku bulacağını haber verdiği bir şeyin daha sonra farklı şekilde gerçekleşmesini ifade eder.
- d) Rec'at (Ric'at);** Rec'at, “yeniden doğuş” veya “yeniden bedenlenme” anlamlarına gelir. Bir insanın öldükten sonra başka bir bedenle dünyaya tekrar geldiğini savunan **Reenkarnasyon**'la eş anlamlıdır. İslâm âlimlerinin bir kısmı rec'at akîdesinin iki menşei olduğunu söylemişlerdir. Bunlardan bir tanesinin, Yahudi ve Hristiyan etkisi ve mevcut siyasî ve ictimâî durum, diğerinin ise Müslümanlar arasında ortaya çıkan siyasî ve ictimâî sürtüşmeler olduğu kabul edilir. İbn Sebe, Hz. Ali (r.a.)'nin durumunu Hz. İsa (a.s.)'ya benzetmiş, onun öldürülmeyip göğe çıktığını ve bir gün dünyaya inip düşmanlarından intikam alacağını söylemiştir. Şîilikte tenâsühü benimseyen aşırı fırkaların dışındaki gruplarda rec'at, genellikle mehdî kabul edilen imâmın yeniden zuhuru şeklinde anlaşılmıştır.

SON: Ülke yüzdesine göre Şîî nüfus en çok % 90 itibariyle İran'da, % 60 civarında Irak'ta, % 55 nisbetinde Bahreyn'de bulunmaktadır.

MÜRCİE

Mürcie Kelimesi'nin Lügat Anlamı

- 1) “İrcâ” kökünden türemiş bir sıfattır. “Te’hir etmek, ertelemek, sonraya bırakmak, geciktirmek,” gibi anlamlarına gelir. Bu anlamda Kur’ân’da **Tevbe**, 9/106. ve **A’râf**, 7/111. ayetleri vardır. **İslâm Mezhepleri Tarihi** müellifleri bu fikri tercih edilmiştir.
- 2) “**Recâ**” kökünden türemiştir ve “beklenti içinde olmak, ummak, ümit etmek veya ümit vermek” anlamlarına gelir. Bu anlamda ise Kur’ân’da **Bakara**, 2/218.ve **Nebe’**, 78/27. ayetleri vardır.

Mürcî fırkalar

şöyle sıralanabilir: **Yûnusiyye**, **Ubeydiyye**, **Gassâniyye**, **Sevbâniyye**, **Tûmeniyye**, **Sâlihiyye**, **Şimriyye**, **Nec-câriyye**, **Kat’iyye**, **Şakkiyye**, **Vâcibiyye**, **Sâlibiyye**, **Merisiyye**, **Kerrâmiyye**, **Cehmiyye**.

MÜRCİE’NİN ÖNCÜLERİ

Şükkâk (Şüpheciler)

İlk Mürcie, Hz. Ali (r.a.) ve Hz. Osman (r.a.)’ın mânevî sorumluluğu hakkında hüküm vermeyip bunu erteleyen, onların iman veya küfürlerine şahitlik etmeyen kimseler olmaktadır.

Mürcie’yi Ortaya Çıkaran Sebepler

- Hâricî zihniyeti, onların aşırı düşüncelerinin toplumda meydana getirdiği soğukluk
- Emevî-Hâşimî çekişmesi
- kentleşme sürecinin doğurduğu siyasal ve sosyal problemler yer almaktadır.

Tarafsızlar (Huleysiyye)

Hz. Osman (r.a.)’ın şehadetinden sonra aralarında **Abdullah b. Ömer** (Tarafsızlar Grubu’nun başını çekiyordu.), **Sa’d b. Ebi Vakkâs**, **Muhammed b. Mesleme** ve **Üsâme b. Zeyd** gibi sahâbilerin bulunduğu birtakım kimseler tarafsız kalmayı yeğlemişlerdir.

Bunlar başlangıçta kenara çekilip hiçbir şeye karışmayarak Hz. Ali (r.a.)’ye biat etmekten kaçınmışlar, ancak daha sonra biat edip ehl-i kibleye kılıç çekmenin doğru olmadığını savunmuşlar.

Bu kimseler, **erteleme**, **suskun kalma** ya da kenara çekilme tavrıyla barışın yeniden tesisinin mümkün olacağını düşünüyorlardı.

HASAN B. MUHAMMED İBNU’L-HANEFİYYE’NİN KİTÂBU’L-İRCÂ’ adlı eseri gündemi ele almıştı. Olaylar bu eserin ışığında değerlendirildiğinde Mürcie’nin doğuşunun **60-75 (680-694)** yılları arasında gerçekleştiği söylenebilir.

MÜRCİE’NİN İTİKADÎ GÖRÜŞLERİ

İman Nazariyesi

- 1.iman, “kalple gerçekleşen marifettir.” Bu görüşü **Cehm** ve taraftarları savunmuştur.
2. **Kalp ve dil ile gerçekleşen tasdik** yoksa, iman da yoktur. **Bışr el-Merisi** ve taraftarları
3. **Kalp ile tasdik dil ile ikrardır.** Kûfeli Mürcî fakih ve zâhidlere ait bir görüştür.
4. sadece **dil ile ikrardır.”** **Muhammed b. Kerrâm** ve taraftarlarınınca benimsenir.

Büyük Günah

- Dünyadaki durumu ile âhiret-teki durumunu birbirinden ayrı ele almıştır.
- Kible Ehli’nden büyük günah işleyen kimseler, iman sahibi olmalarından dolayı mü’minlerdir; ancak büyük günah işledikleri için de **fâsıktırlar.**
- **Durumu Allah’a kalmıştır;** dilerse onları affeder, dilerse cezalandırır.
- Günah işlememiş veya günahından tövbe ederek ölmüş olan kimse cennetliktir. Kâfir olarak ölen kimse de cehennemliktir.

İman-Amel İlişkisi

Bütün Mürcier, **amelin iman olmadığı** ve onun özüne dâhil edilemeyeceği konusunda **müttefikler.** Mürcî âlimler, : İman edip sâlih amel işleyenler...”âyeti gibi Kur’ân’da pek çok yerde iman edenlerin ve sâlih amel işleyenlerin birbirlerinden ayrılması ve aynı isim altında birleştirilmemesini, amel-lerin imandan olmadığının delili saymışlardır.

İmanda İstisnâ

“inşallah mü’minim” veya “ümit ederim ki mü’minim” gibi ifadelerle şartlı mü’min olduklarını söyleyenleri hakiki mü’min saymamış. İmâm A’zâm Ebû Hanîfe de aynı görüştedir.

İmanda Artma ve Eksilme

İmanın amellerle **artmayacağı**, amel-leri terk etmekle veya günah işlemekle de **azalmayacağı** **fikrini savunmuş.** İmâm A’zâm Ebû Hanîfe de aynı görüştedir.

Mü’minlerin İmanda Eşitliği

Bütün mü’minler, iman konusunda birbirleriyle aynı olup, bu hususta birinin diğerine üstünlüğü yoktur.

İman-İslâm İlişkisi

“iman” ve “İslâm” kelimeleri **aynı anlama gelir.** Bu nedenle de her Müslüman Mü’min, her Mü’min de Müslümandır.

Va’d ve Va’id

Va’d, Allah’ın emir ve yasaklarına uyan kimseyi âhirette mükâfatlandıracağına dair söz vermesi, **va’id** ise Yüce Allah’ın emirler ve yasaklarına uymayarak günah işleyenleri ceza ile tehdit etmesidir. Va’d’i öne çıkaran **Mürcie’ye ehlü’l-va’d**, va’id’i öne çıkaran **Mu’tazile’ye ise ashâbu’l-va’id** denilmiştir

CEBRİYYE (CEHMIYYE ,MUATTILA ,CEBRIYYE-I HÂLISA)

İSİMLENDİRME

- “Cebr” kökünden türeyen bir kelimedir.
- Zorlayıcı bir gücün hâkimiyeti fikrini benimseyenler için kullanılmıştır.
- “Fiilleri insandan uzaklaştırıp, Allah’a isnad eder.
- Bu fikri ilk savunan Cehm b. Safvân’a nisbetle de Cehmiyye adını almıştır.
- Kaderiyye düşüncesinin zıddıdır.
- İnsan davranışlarının tamamen ilâhî güç tarafından belirlendiğine inananlar” olarak tanımlanmıştır.

İLK ÖNCÜLERİ

- Kullara ait fiillerin Allah tarafından yaratıldığını ilk defa dile getirenin Ca’d b. Dirhem olduğu, onun görüşlerini daha sonra Cehm b. Safvân’ın yaydığı yaygın bir kanaat olarak kabul görmüştür.
- Oysa Ca’d ve Cehm’den çok daha önce cebir fikrini ilk kez savunan ve onu açıkça dile getiren kişi Muaviye b. Ebî Süfyân’dır, kendisini imâm yani yönetici kılan ve bu görevde bir takım işler yaptıran direkt Allah’tı.

TARİH SAHNESİNDEN ÇEKİLİŞİ

Siyasal alanda söz sahibi olmamaları için nasıl Kaderiyye mensuplarının önde gelenleri Emevî yönetimince öldürülmüşlerse, aynı şekilde başta Cehm b. Safvân olmak üzere,Cebriyye mensuplarının önde gelenleri de Emevî saltanatı tarafından katledilmişlerdir.

Doğuşu

- Sahabe döneminin sonlarından itibaren Müslümanlar arasında baş gösteren iç çekişmeler nedeniyle ortaya çıkan tartışmaların bir sonucu olarak doğmuştur.
- Emevîler döneminde ise saltanat sisteminin resmî mezhebi haline gelmiştir.
- Yapılan zulüm ve adaletsizliklerin Allah’ın takdiriyle cereyan ettiğini, dolayısıyla yöneticiler ve saltanat sistemine karşı çıkılmaması gerektiğini dilendiriyorlardı.

İTİKADÎ VE SİYÂSÎ GÖRÜŞLERİ

Cebriyye’nin insan fiillerine dair görüşleri şöyle özetlenebilir

1. İnsanın güç, irâde ve seçim hürriyeti yoktur.
2. Cebri düşüncüyü benimseyenler, şer ve küfür de dâhil olmak üzere, her şeyi Allah’ın kazâ ve kaderine bağlamışlardır.
3. Cismiyyetten münezzeh olan Allah’a sıfat nisbet edilmez.
4. Allah’a kelâm sıfatı da izafe edilemeyeceğinden Kur’ân mahlûktur.
5. Yüce Allah cisim olmayacağı ve bir cihette bulunmayacağı için görülmez.
6. Allah’a ne Ulûv (yukarıda oluş) ne de İstevâ Ale’l-Arş (Arş’ta bulunma) nisbet edilebilir.

KADERİYYE

KADERÎ NİTELEMESİ

Söz konusu mezhep mensuplarının kaderi reddetmelerine rağmen Kaderiyye ismiyle anılmaları ve Kaderiyye, bu ümmetin Mecûsileridir”hadisinin kapsamına dâhil edilerek “Mecûsî” nitelemesine muhatap olmaları âlimler tarafından bazı sebeplere bağlanmıştır.

1. İbn Fûrek, İmam Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin “fiillerin sadece insan irâdesiyle meydana geldiğini kabul eden kimseler” oldukları için
2. Bazı âlimler, bu fırka mensuplarının ilâhî kaderi reddettikleri için
3. Bazı âlimler de dildeki kullanımlarında bazı şeylerin karşıt kavramla adlandırılmasından dolayı
4. Bazı âlimler ise kader meselesini merkeze yerleştirdikleri için
5. İmam Ebû Mansûr el-Mâturîdî, kötülüğün yaratılışını şeytana nisbet eden Mecûsiler’le benzeşen ortak yönlerinin olmasından dolayı
6. Şeyhulislâm Mustafa Sabri Efendi ise bu fırkanın Mecûsilere benzetilerek Kaderiyye nitelemesine muhatap kılınmasının sebebinin, Kaderiyye'nin inançlarının Mecûsilere benzemesidir.

İLK ÖNCÜLERİ

- Kader konusunda ilk konuşanın Ma'bed el-Cühenî, ondan bu fikri alıp yayanın da Gaylân ed-Dimeşkî olduğu söylenir.
- Atâ b. Yesâr, Amr b. Ubeyd, Amr b. Fâid, Vehb b. Münebbih, Osman et-Tavîl, Avf b. Ebî Cemîle, Sevr b. Zeyd, Abbâd b. Mansûr gibi önde gelen simanın da içlerinde yer aldığı otuz kadar kişinin öncülük ettiği söylenmektedir.

HASAN-I BASRÎ'NİN KADERÎ OLARAK İTHAM EDİLMESİ

Kaynaklarımızda Hasan-ı Basrî'nin de kaderî ithamına muhatap olduğuna dair bazı rivâyetler aktarılmıştır.

1. Katâde'den nakledilen bir rivâyette Hasan-ı Basrî'nin, “hayır kaderdendir, fakat şer kaderden değildir” dediği kaydedilmiştir.
2. Taberî'nin Tefsîr’inde aktardığı bir rivâyete göre, huzuruna karısını üç talakla boşayan bir adam geldiğinde Hasan-ı Basrî ona, “sen Rabbine âsî oldun ve karın baın talakla senden boşanmış oldu” demiştir. Bunun üzerine adam, “Bunu benim için takdîr eden Allah’tır” deyince Hasan-ı Basrî gâyet açık bir ifade ve fasîh bir dille, “hayır, bunu Allah takdîr etmemiştir; yani bunu Allah emretmemiştir” diyerek, “Rabbîn, sadece kendisine kulluk etmenizi kesin bir şekilde emretti” âyetini okumuştur. Bunun üzerine insanlar, “Hasan kaderî oldu (kader görüşünü benimsedi)” demiştir.

...

TARİH SAHNESİNDEN ÇEKİLMESİ

- Emevî idaresinin son yıllarında gelişen siyasî olaylar dolayısıyla Kaderiyye hareketi zayıflamaya başlamış ve zaman içinde etkisini kaybetmiştir.
- Sonraki dönemlerde Kaderiyye, daha mutedil bir anlayış çerçevesinde Mu'tezile Mezhebi tarafından temsil edilmiş ve kaderci fikirler Mu'tezile tarafından sistemleştirilerek varlığını devam ettirmiştir.

İSİMLENDİRME

- “Kader” kelimesinin sonuna nisbet “ya”sı ve kesret “tâ”sının eklenmesiyle elde edilen bir isim olup “kadere mensup olanlar” anlamına gelir.
- Terim olarak ise Kaderiyye, “insan fiillerini kendi kudretlerine nisbet ederek,kulun kendi fiillerinin bizzat yaratıcısı olduğunu, Allah’ın kaderiyle olmadığını iddia eden ve dolayısıyla “kader”i inkâr eden fırkadır.”

ORTAYA ÇIKIŞI

- İslâm’ın ilk dönemlerinde meydana gelen iç çekişmelerle irtibatlandırılabilir.
- Emevî saltanat sisteminin ilâhî adâletle bağdaşmayan aşırı tutumlarını, baskı ve zulümlerini görmezlikten gelen bir görünüm sergileyen cebri düşünceye karşı bir tepki hareketi olarak ortaya çıkmıştır.

İTİKÂDÎ VE SİYASÎ GÖRÜŞLERİ

- İlk olarak, insan hür irâde sahibi ve muktedirdir; ister iyi ister kötü olsun, kendi amellerinin fâilidir. Hesap Günü’nde, Allah iyi amelleri için onu mükâfatlandıracak, kötülerini içinse onu cezalandıracak ve onu hesaba çekecektir.
- Ma'bed el-Cühenî'nin, kadere sarılarak ma'siyet (günah) lerden kurtulmak isteyen bir kişinin sözlerini duyunca ona, “kader diye bir şey yoktur; işler takdîrsiz olarak, kendiliğinden meydana gelir” dediği rivâyet edilmiştir.
- Ma'bed'e göre, saîd (itaatkâr) veya şakî (isyankâr) sonradan olunur; işler önceden, öntasarımla takdîr edilip yazılmaz.
- Allah’ın zâtından başka sıfatları olmadığını söyler.

MU'TEZİLE

LÜGATTE MU'TEZİLE

Arapça “azl” kökünden türemiş bir sıfat olan Mu'tezile sözcüğü, “ayrılmak, uzaklaşmak, bir tarafa veya köşeye çekilmek” anlamına gelen “i'tizal” kelimesinden türemiş ism-i fâil sığasında bir çoğul ismidir.

ORTAYA ÇIKARAN ŞARTLAR

- 1.Ölen veya öldürülenlerin dinî açıdan durumları ve İslâm toplumundan sayılıp sayılmayacakları üzerine yapılan tartışmalar, Hasan-ı Basrî'nin meclisinde tartışılmaktaydı. Bu tartışmalarda büyük günah işleyenlerin ne kâfir, ne de mü'min olmayıp iki konum arasında bir konumda oldukları fikriyle Vâsıl b. Atâ, ilk Mu'tezilî fikirlerin hazırlayıcısı olmuştur.
2. Emeviler döneminde siyasî muhalefet direncini kırabilmek maksadıyla insan irâdesinin yok farzedilmesi.
3. Fetihlerle beraber birçok insan bölük bölük İslâm dinini benimsemiştir. İslâm'a hem içeriden hem de dışarıdan yönelen tehlikeler karşısında İslâm akâidini aklî metodla savunma ihtiyacı hasıl olmuştur Kelâm İlmi'nin kurucuları olan Mu'tezile üstlenmiştir.
4. Tecüme hareketleri sonucunda felsefenin İslâm dünyasına girişi, İslâm'ı aklı kullanarak savunma ihtiyacını beraberinde getirmiş

ISTILAHTA MU'TEZİLE

“itikadî meselelerin yorumunda akla ve irâdeye öncelik veren kelâm mezhebi” olarak tanımlanmıştır.

MUHALİFLERİNİN İSİMLENDİRMELERİ

- Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, “Vâsıl b. Atâ, büyük günah işleyen kimsenin durumu hakkında Müslümanların görüşünden ayrıldığı için bu adla (Mu'tezile) anılmıştır” tespitinde bulunur.
- Müslümanların genel görüşüne muhalefet etmekten doğan bid'atçı bir fırka olduğu tezi, Hasan-ı Basrî ile Vâsıl b. Atâ arasında geçen meşhur olaya atıfla ispatlamaya çalışılmıştır.
- er-Râzî, âyetinde i'tizal kelimesinin “küfür” anlamında kullanıldığına işaret ederek, Mu'tezile kelimesinin yergi ifade ettiğini kabul etmiştir.
- Kaderi tartışmaya açıp inkâr ettikleri veya kulun kendi fiillerini yaratmaya kâdir olduğunu söyledikleri için “Kaderiyye”
- İlâhî sıfatlar, halku'l-Kur'ân ve ru'yetullah konularında Cehm b. Safvân'ın fikirlerinden etkilendikleri için Cehmiyye
- “Allah şerri yaratmaz” dedikleri için Seneviyye ve Mecûsiyye
- Tövbe etmeden ölenlerin bağışlanmayacağını söyledikleri için Vaidiyye
- Allah'a bazı kadim sıfatları nisbet etmekten kaçındıkları için Muattıla olarak da adlandırmıştır.
- Câhız, fâsıkın ebedî olarak cehennemde kalacağını ileri sürdüklerinden onlara “Havâric”
- Bağdadî, bu fırka mensuplarını “Hâricilerin hünsâsı (Mehânîsu'l-Havâric)” olarak nitelendirmektedir

İLK ÖNCÜLERİ

- Mu'tezile ileri gelenleri, sahâbeler arasında cereyan eden iç çatışmalar ve savaşlarda tarafsız davranan Muhammed b. Mesleme, Üsâme b. Zeyd, Sa'd b. Ebî Vakkas ve İbn Ömer gibi seçkin sahabîleri kendilerinden saymış, onları öncülleri olarak kabul etmişlerdir.
- Burada sözünü ettiğimiz İlk Mutezile'nin daha sonra hicri II. asrın başlarında Vâsıl b. Ata (ö. 131/748)'nın öncülüğünde kurulan Mu'tezile Mezhebi ile yalnızca isim yönünden bir bezerlikten öte bir alakaları yoktur.
- Bununla birlikte “İlk Mu'tezile” ile “Mu'tezile Mezhebi” arasında bazı konularda görüş benzerlikleri söz konusudur.
- Hasan-ı Basrî'yi tabiî dönemindeki kendi öncülerinden biri olarak telakki etmişlerdir. Ancak bihassa Sünnî muhâlifleri bu görüşü kabul etmemişlerdir.

GERİLEMESİ VE ÇÖKÜŞÜ

- Mezhebin kendi prensiplerini, siyasî irâdenin desteğini alarak halka ve muhaliflerine zorla kabul ettirme girişimi olarak tanımlanan Mihne döneminde Mu'tezile, iktidara eklenilerek resmî bir hüviyete kavuşmuş, kendi dinî anlayışının herkes tarafından kabul edilmesi doğrultusunda yaptırımlar ve fiili baskılar yapmıştır. Sünnî düşüncenin öncülleri bu sorgulama düzeninden geçirilmişlerdir. Meselâ Ehlu'l-Hadîs'in sembol ismi Ahmed b. Hanbel, Engizisyon mahkemelerini anımsatan bu sorgu düzeninde sorgulanmış, hapsedilip kırbaçlanmış, ancak o, Kur'ân'ın mahlûk olmadığı fikrinden ödün vermemiştir.
- Halife el-Mütevekkil'in tahta geçmesiyle durum tersine dönmüş, Mu'tezile ciddi bir darbe yiyerek sinmiş ve böylece Mihne dönemi son bulmuştur.
- Bu aşamadan sonra Mu'tezile, zihinsel alanda olmasa bile, fiilen yok olmakla yüz yüze gelmiştir.
- Tuğrul Bey'in veziri Ebû Nasr Muhammed el-Künderî (ö. 456/1063) döneminde bu mezhep en parlak dönemini yaşamıştır.
- Fakat Mu'tezile, fikrî alanda olmasa bile, pratikte varlığını devam ettirememiş, kısa bir zaman sonra yeniden etkinliğini yitirmiş ve tarih sahnesinden çekilmiştir.

MENSUPLARININ İSİMLENDİRMELERİ

- Kendi isimlerine dair aktardığımız zem ve yergi ifade eden bütün tanımlamaları kesin bir dille reddetmişlerdir.
- “Mu'tezile” kelimesi yermek için değil, aksine övgü için kullanılmıştır.
- Tevhid ve Adâlet Mensupları (Ehlu't-Tevhîd ve'l-Adl) olarak niteleyen mezhep mensupları, “Mu'tezile” isminin “temizlik ve ehl-i takvâ” anlamında da kullanıldığı söylenmiştir.

DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

- Hicri birinci asrın sonlarında ortaya çıkmış olmakla birlikte, ilmi anlamda ortaya çıkışının hicrî ikinci asrın başlarında olduğu tespit edilebilir. Mezhebin kurucuları olarak genellikle Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) ile Amr b. Ubeyd (ö. 144/761) kabul edilmişlerdir.

ABBÂSÎLER DEVRİNDE MU'TEZİLE MEZHEBİ

BASRA MU'TEZİLESİ

Mezhebin kurucularıdır. Bu ekolün en meşhur âlimleri şunlardır:

Vâsıl b. Atâ,

İbrahim b. Seyyâr en-Nazzâm,

Amr b. Ubeyd,

Amr b. Bahr el-Câhız

BAĞDAT MU'TEZİLESİ

-Basralılardan ayrılarak kurulmuştur.
-Bu ekolün en meşhur âlimleri ise şunlardır:

Ebü Mûsa el-Murdar,

Ca'fer b. Harb,

Ahmed b. Ebî Duâd

-Bu ekole mensup olan âlimler Yunan felsefesinin tesirinde daha çok kalmış ve teferruata daha çok dalmışlardır.
-Bu âlimler, dönemlerinde devlet ve siyaset adamlarına daha çok yaklaşmış, Mihne döneminde olduğu gibi, devletin gücünü arkalarına alarak fikirlerini şiddet ve bakı yoluyla kabul ettirmeye çalışmışlardır.

Bişr b. el-Mu'temir,

Sümâme b. el-Eşres,

MU'TEZİLE'NİN BEŞ TEMEL PRENSİBİ (USÛL-ı HAMSE)

TEVHİD

-el-Hayyât, Tevhid'i yeryüzünde savunan yegâne mezhebin kendileri olduğunu iddia etse de, bu ilke bütün İslâmî fırkalar tafarından benimsenmiş bir esastır.

-Ebu'l-Huzeyl el-Allâf, Abbâd b. Süleyman, Nazzâm ve Ebû Ali el-Cübbâi gibi Mu'tezilî âlimler, ilâhî sıfatların Allah'ın zâtının aynı olduğunu söylemektedir.

-Muammer b. Abbâd, Allah'ın sıfatlarını zâtındaki mânalara bağlayarak O'nun kendinde mâna olarak bulunan ilimle âlim, kudretle kâdir olduğunu savunur.

-Hâşim el-Cübbâi'nin öncülüğünü yaptığı "ahvâl" teorisine göre ilâhî sıfatlar Allah'ta kendisinin sahip olduğu hal sebebiyle mevcuttur.

-Mu'tezile'nin Tevhid prensibi sonucu zorunlu olarak ortaya çıkan diğer hususlardaki görüşleri şöyle özetlenebilir:

1. İlâhî Sıfatların Nefyi
2. Kur'an'ın Mahlûk Oluşu
3. Ru'yetullah'ın Nefyi

ADÂLET

-Adl, Allah'ın iyi (hasen) fiilleri işlemesi, kötü (kabih) fiillerin meydana gelmesinde etkisinin bulunmamasıdır.

-Ebû Ali el-Cübbâi adlin hasen olan her çeşit fiili kapsadığını söylerken

-Kadî Abdülcebbar bu tanımın eksik olduğunu kaydeder ve adli, "Allah'ın bütün fiillerinin güzel oluşu, zulüm ve çirkin fiilleri asla yapmaması" şeklinde tanımlar.

-Mu'tezile'nin Adâlet prensibi sonucu zorunlu olarak ortaya çıkan diğer hususlardaki görüşleri ise şöyle özetlenebilir:

1. İnsan Fiilleri: Yüce Allah, şer ve zulümden, küfür ve ma'siyet olan bir fiili yaratmaktan münezzehtir. Çünkü Allah nasıl adli yarattığında âdil ise, zulmü yarattığı taktirde de zâlim olması gerekir.
2. Hüsün ve Kubuh: Allah'ın bütün fiillerinin güzel oluşu, zulüm ve çirkin fiilleri asla yapmaması
3. Salah ve Aslah Mu'tezile'ye göre Yüce Allah, kullar için en sâlih ve en uygun (aslah) olanı yaratır.

VA'D VE VAİD

Vâd, Yüce Allah'ın iyilik yapanlara mükafat vereceğine dair verdiği sözü, va'id ise kötülük yapanlara tehdidini ifade eder.

-Mu'tezile'nin vâd ve va'id prensibi sonucu zorunlu olarak ortaya çıkan diğer hususlardaki görüşleri ise şöyle özetlenebilir:

1. İman: amel, imanın cüzüdüdür. Büyük günah işleyip tövbe etmeden âhirete intikal eden kimse cehennemde ebedî olarak kalacaktır.
2. Şefa'at: büyük günah (kebîre) işleyip tövbe etmeden ölen kimse şefaatten yararlanamaz.
3. Kabir Azabı ve Kıyâmet Âlâmetleri: Kur'an'da ve hadislerde vârit olan kabir azabı, Münker ve Nekir suali, mizan, sırat gibi hususlar ancak nakille bilinebilir.
4. Mi'râc: Mu'tezile, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in göklere yükselmesi hâdisesini, ahâd haberlere dayandığı gerekçesiyle reddeder.

MENZİLE BEYNE'L-MENZİLETEYN

Büyük günah işleyen kimsenin mutlak anlamda kâfir olmadığı gibi mutlak anlamda mü'min de olmadığını, bilakis iki konum arasında bir konumda "fâsık" olduğunu ifade eder.

EMİR Bİ'L-MA'RÛF
NEHIY ANİ'L-MÛNKER
Mu'tezile'ye göre iyiliği yaptırmaya ve kötülüğü önlemeye çalışmak bütün Müslümanlara farzdır.

EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT

LÜGATTE EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT

-Ehl sözcüğünün Sünnet ve Cemaat kavramlarına kazandırdığı anlam, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Sünnet'ine ve İslâm topluluğuna tâbi olan grup ve kişi olmak anlamına gelmektedir.
-Cemaat sözcüğü ise, fırka teriminin karşıtı olarak kullanılmakta ve bölünüp tefrikaya uğramamış topluluğu ifade etmektedir.

İSTILAHTA EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT

-**Hasan-ı Basrî**, “sizin yolunuz ifratla tefrit arasındadır. Bu yolda sabır gösterin” şeklindeki açıklamasıyla Ehl-i Sünnet için “Orta Yol” tanımını getirmiştir.
-**Bağdadi**, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ı, “bid'ate düşmeyen, hadis ve büyük fakihler (Ehl-i Re'y) sınıfından meydana gelen bir ekol” olarak tanımlamıştır.
-**İsferâyîni**'ye göre Ehl-i Sünnet, “Peygamber (s.a.v.) ve sahabeden hadis nakleden kimselerin, Cemaat ise “Kur'ân, Sünnet, İcmâ ve Kıyas'ı yöntem kabul ederek onlarla amel edenlerin mezhebidir.”

EHL-İ SÜNNET'İN İLK ÖNCÜLERİ

Abdullah b. Ömer (r.a.)

İmam Şafî

İsbâtü'n-Nübüvve ve'r-Red alâ 'alâ Ehl-i'l-Ehvâ adlı eseriyle muhafazakâr akıdeyi savunmuş ve Ehl-i Sünnet'in öncülerinden sayılmıştır

Hasan-ı Basrî

İmam Mâlik

Sünnet'i ön plana çıkarıp ta'til, teşbîh ve tecsîm görüşlerini reddetmiştir. İmam Mâlik, bu fikir ve faaliyetlerinden ötürü Sünnî düşüncenin öncülerinden sayılmıştır.

Ömer b. Abdülazîz

Zeyd b. Ali

Kaderî düşüncüyü reddetmek maksadıyla er-Red 'ale'l-Kaderiyye adlı bir risâle kâleme almıştır.

İbn Küllâb el-Basrî

İbn Küllâb'ın kelâm literatürüne kazandırdığı önemli kavramlardan biri “muvâfât” olmuştur. Onun muvâfât anlayışı, son nefesini teslim eden kişinin o anına itibar edilerek Allah nezdinde kazanacağı makama endeksli bir izah tarzıdır. İbn Küllâb, muvâfât görüşüyle görünüşte kâfir olan kişiye lanet okumasının önüne geçilmesini hedeflemiştir.

Hasan b. Muhammed b. Hanefiyye

Ebû Hanîfe

Hâris el-Muhâsibî

Babasının Mu'tezilî görüşleri benimsemesi dolayısıyla önceleri bu mezhepten etkilenmiş, fakat daha sonra bu mezhebi şiddetli eleştiriye tabi tutmuştur.

Ahmed b. Hanbel

İtikadî konularda yalnızca nass ile yetinmeyi yeğlemiştir. O, Mihne'ye maruz kalmasına rağmen, akidesini Kur'ân'a, Sünnet'e ve ashaptan gelen esaslara dayandırmıştır.

Ebû Abbas el-Kalanisi

Mu'tezile yöntemini Selef itikadına uygulamaya çalışan ilk âlimlerden biri olarak Ehl-i Sünnet Kelâmı'nın oluşum ve ekolleşmesine katkıda bulunmuştur.

SELEFİYYE

Sünnet'e bağlı olan Müslümanları ifade etmek için "sahabe, tabiûn; ilk âlimler ve geçmiş İslâm büyüklerinin yolunu sürdürenler" anlamında Selefiyye ve Selef-i Sâlihîn kavramları kullanılmıştır.

Sıfatları nefyeden fırkalara karşı Allah'ın sıfatlarını ispat ettikleri bu kesim için **Sıfâtiyye** kavramı da kullanılmıştır.

el-Gazzalî ve İbn Teymiyye tarafından, **Ashabu'l-Hadîs veya Ehlu'l-Hadîs** olarak bilinen zümrenin itikadî konulara ilişkin yöntemini belirlemek için kullanılmıştır.

Mezhepleşme süreci hicrî ikinci asrın ortalarından itibaren başlamış, daha sonra sembol isim olarak **Ahmed b. Hanbel** öne çıkmış, hicrî sekizci asırdan itibaren **İbn Teymiyye** ve onun talebesi **İbn Kayyim el-Cevziyye, İbnu'l-Vezîr, Şevkânî** gibi âlimler ile sistemleşerek devam etmiştir.

İnanca dair hususlarda bilinçli bir biçimde aklı izahlardan kaçınmış, dinî metinleri te'vilden uzak, zâhirî manâları üzere anlamış.

Arapça (selefe) kökünden türeyen bir sözcük olup "önce, önceki" demektir. Bu kelimenin çoğulu Süllâf ve Eslâf şeklinde gelir ve "geçmişler, atalar, öncekiler, öne geçen âlimler" yahut "ilk âlimler" vb. anlamlarda kullanılır.

Kavramsal olarak ise Selefiyye, "dinî inançların re'ye dayandırılmayacağı fikrinden hareketle akaid sahasında aklı istidlallere ve kişisel yorumlara karşı çıkan; ilk dönemin dinî anlayışını aynen korumayı amaçlayanların mezhebi" şeklinde tanımlanabilir.

İslâm dünyasında fikir ve çatışmaların **ortaya çıkışı** ile birlikte bir Ehl-i Sünnet cephesinin, yani Ashâbu'l-Hadîs'in teşekkülü kaçınılmaz hale gelmişti. Bu âlimler sahabe ve tabiûn'ın İslâm'ı anlama ve açıklamada oluşturdukları geleneğe bağlı kalmışlardır. İslâm'ı anlama ve açıklamada Kur'ân ve Hz. Peygamber'in yolunu takip ettikleri için Ehlu's-Sunne ve'l-İstikâme, Ehlu'l-Cemâa veya Ehlu's-Sunne ve'l-Cemmâa²⁸ gibi isimlerle anılmışlardır.

Bid'at ve yeni yorumları tafsilata girmeden, toptan reddeden kimselerin benimsedikleri mezhebe Selefiyye denilirken, H. IV./M.X. asrın başlarında Eş'arî ve Maturidiyye mezheplerinin teşekkülünden sonra, bu kez Eş'arî ve Mâturîdîlerin oluşturdukları akaid sistemine bağlı olmayanlara Selefiyye mezhebi adı verilmiştir.

Daha sonra Selefiyye inancı hicrî 12. yüzyılda Arabistan'ın Necid bölgesinde 1703-1791 yılları arasında yaşamış olan Vehhâbîlik hareketinin kurucusu Muhammed bin Abdulvehhâb tarafından güçlü bir şekilde canlandırılmıştır.

Selef'in belli başlı itikadî görüşleri şöyle özetlenebilir:

- 1) Allah'ın sıfatları, Kitap ve Sünnet'te belirtildiği gibi, vardır. Ancak bunların keyfiyetleri bilinemez.
- 2) Hayır ve şer Allah'ın dilemesiyledir.
- 3) Kulun fiilden önce istitâati yoktur. Kulların fiillerini yaratan Allah'tır.
- 5) Kur'ân ilâhî kelâm olup mahlûk değildir.
- 6) İman, kalbin tasdikiyle birlikte söz ve amelden ibarettir; artıp eksilir. Kebîre işleyen kişinin hükmü Allah'a havale edilir.
- 7) Mü'minler Kıyâmet Günü, Allah'ı görecekler, fakat kâfirler bundan mahrum kalacaklardır.
- 8) Resûlullah (s.a.v.)'in ümmetinden büyük günah işleyen kimseye şefaati haktır.
- 9) Fazilet sırası, dört râşit halifenin gelişi sırasına göredir.
- 10) Bayram, Cuma ve cemaatle kılınan diğer namazlar, ahlâklı (birr) ve günahkâr (fâcir) her imâmın arkasında kılınır.
- 11) Cihâd, Nebî (s.a.v.)'nin gönderildiği günden başlayarak Deccâl'in öldürüleceği güne kadar farzdır.
- 12) Rızık, helal olsun haram olsun, rızıktır ve Allah'tandır.
- 13) Ölen de öldürülen de eceliyle ölmüştür.
- 14) Decâlin çıkması, Meryem oğlu İsâ (a.s.)'nin nuzûlü ve onu öldürmesi haktır.
- 15) Müslüman yöneticilerin başarılı olması için dua edilir; onlara karşı isyan edilip kılıç çekilmez.

İmam Gazzâlî, İlcâmü'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm adlı eserinde “sahâbe ve tâbiîn mezhebi” olarak nitelendirdiği Selef mezhebinin yöntem açısından bazı temel özelliklerini sayar. Allah'ı tasvirlerden uzak durmak (**takdîs**)
Peygamber (s.a.v.)’in bildirdiği her şeyi tasdik etmek (**tasdîk**)
Kavranması zor olan meselelerde acziyet ve eksikliği kabullenmek.
Kühüne vâkıf olunamayacak konularda gereksiz sorular sormamak (**sükût**)
Mânaları anlaşılmayan lafızlar üzerinde akli tasarruf ve yorumlar yapmamak (**imsâk**)
ilimde derinleşmiş kimselerin rehberliğine güvenmektir (**ma’rifet ehlini teslim**).

SELEFFİYYE’NİN TEMEL PRENSİPLERİ

BİLGİ: İlim ifade eden ve itikadî alanda kabul edilmesi gereken deliller, Allah'ın Kitabı'nda bulunan bilgiler, Hz. Peygamber (s.a.v.)’den gelen sahîh haberler, sahabe ve tabiîn üzerinde ittifak ettiği hususlardır. **Nassı ve Selef-i Sâlihîn’in Uygulamalarını Takdîs:** Sahabe ve tabiîn dönemlerinde yaşayan Müslümanların söz ve davranışlarını, “menkûlât” ve “merviyyât” gibi isimler vererek bir bakıma kudsiyet mertebesine yükseltmiştir. Ahab, nasslardan ne anlamışsa İslâm odur.

Yorumun Reddi: “Bugün dininizi tamamladım” âyetine dayanarak yeni bir yorum şekli getirmenin mümkün olmadığını söylemiş.

Literal (Lafzî) Okuma: İslâm’ın ilk asrında oluşan, çoğunlukla zamanâ bağlı insanî anlayışları ve düşünsel çıkarsamaları kutsamakla kalmamış, bu dönemde oluşturulan din anlayışının her zaman, mekân ve şartta geçerli olduğunu da iddia etmiştir.

Bid’at Anlayışı: Gerçek İslâm’ın, sadece Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden ihtilaf ve ayrılıkların henüz başlamadığı Hz. Osman (r.a.)’ın son günlerine kadar olan dönemde yaşandığına inanan selefler, dinin bu dönemde tamamlandığı kanaatinde idirler. Her bid’at dalâlet ve her dalâlet de cehennemlik olmayı gerektirir.

SELEFÎ METODUN KIFÂYETSİZLİĞİ

H. I. asrın sonlarından itibaren bir yandan Mu’tezile ve İslâm dünyasında çoğunluğu/ana gövdeyi oluşturan Müslümanların çoğunluğu (Ehl-i Sünnet), öbür yandan da bizzat selefî tutumu sahiplenilenler tarafından yetersiz görülerek terk edilmiştir. Bunun nedenleri şöyle özetlenebilir:

- Karşılaşılan yeni teolojik sorunlar, dinî akidelerin akılla izahını zorunlu hale getirmiştir. Böylece İslâm dünyasında akli tefekkür evresine geçiş süreci başlamış, başlangıçta Mu’tezilenin itikadî konuları açıklamada kullandığı akla dayalı Kelâmî yöntem, daha sonraları geleneği dışlamadan Ehl-i Sünnet’in Mâturîdiye ve Eş’ariyye ekolleri tarafından da kullanılmaya başlanmıştır.
- Bu bağlamda selefî ilkelere sımsıkı bağlı olduğunu ilan eden selef önderlerinin te’vil yapmış olmaları. Meselâ Ahmed b. Hanbel, Allah'ın arşa istivâsını yorumlamak, böyle itikadî bir konuda te’vil yapmak zorunda kalmıştır. Aynı şekilde selefî akideyi savunan İbn Teymiyye’nin de itikadî hususlarda yorum yapmak zorunda kaldığını görmek mümkündür.

SELEFÎ PERSPEKTİFİN ÇIKMAZLARI

Selefî dinî söylem, doğası gereği, bünyesinde birçok çıkmazı barındırmakta, özellikle de bu tutum modern zamanlara uygulanmak istendiğinde birçok açmazla karşılaşmaktadır. Bu hususları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

- İlk nesil tarafından oluşturulan din anlayışıyla yetinmek, Kur’ân’ın delaletinin zaman ve mekânın ötesine geçtiği şeklindeki Müslümanların çoğunluğu tarafından paylaşılan yaygın anlayışla kökten çelişmektedir.
- “Geçmişte nasıl olduysa gelecekte de öyle olur” düsturu baş tâcı edilmiştir. Oysa bu durum tahayyül edildiği gibi hiç bir şekilde pratikte gerçekleşmemiş, sadece vicdan sahasında tahakkuk etmiştir.
- Yeniliklere kapalı, asrı, zamanı ve şartları/konjonktürü tanımazlıktan gelen bu tutum, geçmişi olduğu gibi bugüne aktarma gibi bir hayali idealize etmektedir. Oysa bu çaba, pratikte gerçekleşmesi imkan dahilinde olmayan bir istemdir.
- Nasslar, devamlı gelişmekte olan yeni bilgi silsilesinin ışığı altında yeniden tefekkür edilmeli ve yeniden yorumlanmalıdır. Ama bu, nassları yeni bilgilere uydurma şeklinde değil, yeni bilgileri nassların ışığında değerlendirmekle olur.

NEO-SELEFİLİK (YENİ SELEFİLİK)

Günümüzde Selefilik adı altında ortaya çıkan birçok farklı grup bulunmaktadır. Neo-Selefilere (Yeni Selefilik) olarak da adlandırılan hareket, tek bir grubun adı değil, uçlarda dolaşan bir din dilini benimseyen bütün dini akımların ortak şemsiye adıdır.

Yeni selefilik ile daha çok Vehhâbîlik'le özdeşleştirilen ve geleneksel Ehl-i Hadîs çizgisini sürdüren günümüz selefiliği arasında "ana kaynaklara dönüşçü" ortak payda dışında belirgin bir benzerlik ve yakınlık bulunmamaktadır.

Her ne kadar hem Süfyân es-Sevrî, hem Ahmed b. Hanbel ve hem de İbn Teymiyye, ameli imanın bir parçası kabul etseler de, günah işleyen kimsenin küfrüne hükmetmemişlerdir.

Oysa Neo-Selefilere, büyük günah bir tarafa, küçük günah işleyeni dahi tekfir eden Hâricîler ve tütün mamulü sigara içeni müşrik kabul eden Vehhâbîler gibi, Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye çizgisini bütünüyle aşmışlardır.

BILGI	1-zarûrî; Doğruluğundan şüphe edilmeyen 2-iktisâbî	Kaynakları üçtür: 1sağlam duyular (el-havâsu's-selime)2 doğru haber (el-haberu's-sadık) 3 akıl
AKIL	Akıl hiçbir şeyi vâcip kılamaz.	Alemin Yüce bir Varlık tarafından yaratıldığını kabul etmek aklen zaruridir. Akıl yalnız başına Yüce Allah'ın varlığını bilebilecek yeterliliktedir.
ALLAH'IN VARLIĞI	O'nun varlığına ancak akıl yürütme yöntemiyle ulaşılabilir.	=
ALLAH'IN BIRLIĞI (TEVHİDDİR)	Yüce Allah birdir, bir tektir; eşi, benzeri ve ortağı yoktur.	=
ALLAH'IN SIFATLARI	Allah'ın haberi sıfatları mecazî değil, hakiki sıfatlardır.	Sıfatlar zattân müstakil veya bağımsız varlıklar değildir.
KELÂMULLAH	Yüce Allah'ın ezeli ve ebedi bir sıfatıdır ve yaratılmamıştır.	"nefsi kelâm" zâtıyla kâim ezeli "lafzî kelâm" tebliği edilip insanlara ulaştırılan
RU'YETULLAH	Yüce Allah'ın âhirette görülmesi câizdir.	Yüce Allah'ın âhirette Mü'minler tarafından görüleceği aklen câiz, naklen de vâciptir
NÜBÜVVET	Yüce Allah kullarından dilediğini peygamberlikle görevlendirir. Peygamberlerin gönderilişi câizdir. Peygamberlik Vehbidir, ismet (masumiyet/günahsız olmak) şarttır	Aklen mümkün. Mûcize gösterdiği zaman, bu onun davasını ispat eder.
ÂHİRET AHVÂLİ	Kabir azâbı haktır. Cennet ve cehennem yaratılmışlardır. Ölen veya öldürülen, eceliyle ölür veya öldürülmüş olur.	=
İNSAN FİİLLERİNİN YARATILMASI	Bütün fiillerinin gerçek yaratıcısı Allah'tır.	Allah'ın yokluktan varlığa çıkarılması demek olduğundan, halk (yaratma) yönüyle Allah'a, kesb yönüyle de insana aittir.
KESB	Kul, fiillerini kesb eder. Gerçek fâil Allah'tır. Kudret veya istitaat, ancak fiil anında vardır.	
HÜSUN-KUBUH	Akıl, iyilik ve güzellik (hüsün) ile kötülük ve çirkinliği (kubûh) belirleyemez.	
BÜYÜK GÜNAH	Kebîre sahibi mü'mindir.	=
ŞEFAAT	Hiz. Peygamber (s.a.v.) şefaate edecektir	
GUÇ YETİRİLEMEYECEK ŞEYLERİN TEKLİFİ	"teklif-i mâ lâ yutâk: güç yetirilemeyen şeylerin teklifi" caizdir.	Caiz değildir.
İMAN	Tasdik ise kalp ile olur. İmanda ziyade (artma) olabilir.	"Kalbin tesdikinden ibarettir." İmanda artma ve eksilme olmaz.
ADÂLET VE ZULÜM	Yüce Allah'ın bütün insanları ateşe atması veya Mü'minlere azap edip kâfırları cennete koymasında bir haksızlık yoktur	
İMÂMET	Efdal varken mefdûlün imâmeti geçerli değildir. İmâmların Kureyş'ten olma şartı nass ile gerekli kılınmıştır.	İlk dönemde imâmın Kureyş'e mensup olması şartı, zamanla ilgili bir şarttır. İmâmet sırası, dört râşit halifenin geliş sırasına göredir

EBU'L-HASAN EL-EŞ'ARÎ'NİN ÖZLÜ HAYAT HİKÂYESİ

873-74 yılında Basra'da doğduğu kabul edilmiştir. "Eş'arî" nisbesiyle tanınması, meşhur sahâbî Ebû Mûsa el-Eş'arî 'nin soyundan geldiği içindir. Yaygın olmamakla birlikte bazı kaynaklarda dedesine nisbetle Eş'arî'den "İbn Ebî Bişr" diye de söz edilmiş. Ehl-i Sünnet akîdesinin gelişip yayılmasına olan önemli katkılarından dolayı da "**Nâsiruddîn**" lakabıyla da anılmıştır.

Küçük yaşta babasını kaybeden el-Eş'arî, annesinin Mu'tezile âlimlerinden Ebû Ali el-Cübbâî ile evlenmesinden sonra, onun himâyesinde yetişmiş ve ondan Kelâm İlmi'ni tahsil etmiştir.

Eş'arî, kırk yaşına kadar Mu'tezile düşüncesini müdafaa etmiş ve bu alanda birçok eser te'lif etmiştir. Bir Cuma günü Basra Camii'nde Mu'tezile'den ayrılıp Ehl-i Sünnet'e intisap ettiğini ve **Ahmed b. Hanbel** ile diğer hadîs âlimlerince temsil edilen Selef itikadını benimsediğini açıklamıştır.

Kaynaklarda Eş'arî'nin ölümüyle ilgili olarak 935-36 yılında Bağdat'ta vefat ettiği kabul görmüştür.

EŞ'ARÎ'NİN ESERLERİ

EL-İBÂNE AN USÛLİ'D-DÎYÂNE

Sünnî düşünce sisteminde temel bir başyapıt sayılmaktadır. Bu eserin Eş'arî'nin Mu'tezile'den ayrıldıktan sonra kaleme aldığı ilk eser olduğu genel kabul görmüştür. O, bu eserinde ayrıca, başta Mu'tezile olmak üzere, doğru yoldan ayrılmış (ehlu'z-zeyğ) ve Sünnet'e muhâlif olan (ehlu'l-bid'a) sapık fırkaların fikirlerini ve onların sahiplendikleri teolojik problemleri gündeme getirmekte ve onlara kendince sahih cevaplar vermektedir.

Goldziher tarafından İslâm akîde tarihinin en önemli metinlerinden biri sayılan el-İbâne, önce Haydarâbâd ve Kâhire'de basılmış İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Ayrıca el-İbâne, Türkçe'ye çevrilmiş ve neşredilmiştir.

EL-LUMA' Fİ'R-RED ALÂ EHLI'Z-ZEYĞİ VE'L-BIDA'

Allah'ın varlığı, sıfatları, Kur'ân, irâde, ru'yet, kader, istitaat, iman ve imâmete dair konuları Ehl-i Sünnet esaslarına göre açıkladığı eseridir.

MAKÂLATU'L-İSLÂMIYYİN

Kaynaklarda adı Makâlâtü'l-Müslimîn olarak da geçer.

Makâlât geleneğinin ilk başlatıcılarından biri sayılan el-Eş'arî, bu eserinde mezheplerin yalnızca görüşlerini aktarmakla yetinmiş ve bu hususta yorum yapmaktan olabildiğince kaçınmıştır.

EL-HAS ALE'L-BAHS

Eser **Risâle fî İstihsâni'l-Havz fî İlmi'l-Kelâm** adıyla meşhur olmuştur ve bu isimle basılmıştır.

Talat Koçyiğit tarafından, Türkçe'ye çevrilmiş ve neşredilmiştir.

Kelâm metodunun kullanılmasının cevazı hakkında kaleme aldığı bir risâlesidir.

RİSALETU'L-İMAN

Eş'arî bu risâlede iman konusunu ve imana halk adının itlak edilip edilemeyeceği meselesini işlemiştir.

RİSÂLE İLÂ EHLI'S-SAĞR

Demirkapı halkına hitaben kaleme alıp gönderdiği bir mektubu içermektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi'nde bir nüshası olan bu risâle, Kivâmuddîn Burslan tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek neşredilmiştir.

ÖNDE GELEN EŞ'ARÎ ÂLİMLER

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin öğrencileri olan Ebu'l-Hasan el-Bâhilî ile İbn Mücâhid et-Tâî'nin yetiştirdiği üç büyük kelâm âlimi olan Kâdî Ebu Bekir el-Bakillânî, İbn Fûrek ve Ebu İshâk el-İsferâyînî, Eş'arîliğin gelişimine katkıda bulunmuş ilk âlimlerdir.

Bu âlimleri Abdulkâhir el-Bağdâdî, Ebu Bekir el-Beyhakî gibi Eş'arîliğin üçüncü kuşağından sayılan âlimler takip etmiştir.

Daha sonra İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî, Ebu Hâmid el-Gazzâlî, Abdülkerîm eş-Şehristânî, Fahreddîn er-Râzî, Seyfuddîn el-Âmidî, Kâdî Beydavî, Sa'duddîn Taftazanî, Seyyid Şerîf el-Cürcânînin büyük katkıları olmuştur.

MÂTURÎDÎ'NİN ÖZLÜ HAYAT HİKÂYESİ

Asıl adı, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr el-Mâturîdî'dir. Özbekistan Cumhuriyeti'nin Semerkant şehrinin yakınlarında Mâturid'de dünyaya gelmiştir. Hicri 248'den önce doğmuş olabileceği söylenmiştir.

"İmâmu'l-Hüdâ (hidâyet önderi)", "Alemlü'l-Hüdâ (hidâyet meşalesi)", "İmâmu'l-Mütekellimîn (kelâmcıların lideri)", "Musahhihu Akâidi'l-Muslimîn (Müslümanların inançlarını yanlışlardan arındıran)" ve "Raîsu Ehl-i's-Sünne (Ehl-i Sünnet'in reisi)" gibi lakaplarla anılan Mâturîdî, Semerkant şehrine nisbetle **Semerkandî**, onun bir mahallesi olan Mâturid'e nîsbetle de Mâturîdî diye anılır.

İmam Mâturîdî, Abbasîlerin merkezî otoritesinin zayıfladığı bir dönemde, siyasî yönden Abbasîlere bağlı bulunan müstakil devletlerden Sâmânîler'in Mâveraunnehir'e hâkim oldukları bir dönemde yaşamıştır.

Mâturîdî, eser telifinin yanında öğrenci yetistirmekten de uzak durmamıştır. Mâturîdî'nin, Ebû Ahmed **el-İyâdî**, Ebu'l-Hasan Ali b. Saîd er-**Rüstüfeğnî** ve Abdülkerîm b. Mûsa el-**Pezdevî** gibi âlim şahsiyetlerin yetişmesinde büyük katkısı olmuştur. 944 yılında vefat etmiştir.

MÂTURÎDÎ'NİN ESERLERİ

KITÂBU'T-TEVHÎD

Mâturîdî'nin bu özgün çalışması, Sünnî kelâmın klasiklerinden biri haline gelmiş, sahasında orijinal bir eserdir. Eser, anlaşılması zor bir kitap; çünkü kapalı ifadeleri, kastedilen mânaları açık olmayan lafızları ve benzeri güçlükleri içermektedir. Kitap, akla ve serbest düşünceye fazlaca önem veren yarı felsefî bir nitelik taşımaktadır. Ehl-i Sünnet dışı mezheplerin ve gayri İslâmî cereyanların görüşlerine de temas ederek gerekli tenkitler yapar.

Bilhassa akâid konularına sistematik yaklaşımı ve ilmî istidlallere yer vermesi ile alanında kaleme alınmış diğer eserlerden ayrılmaktadır.

TE'VÎLÂTU'L-KUR'ÂN VEYA TE'VÎLÂTU EHLİ'S-SÜNNE

İmam Mâturîdî'ye asıl şöhretini sağlayan bu geniş hacimli eser, tam bir Kur'ân tefsiridir.

İmam Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin bu önemli eseri ayrıca Te'vîlâtü'l-Kur'ân adıyla Halil İbrahim Kaçar ve Bekir Topaloğlu tarafından tahkik edilerek 17 cilt halinde 2006 yılında İstanbul'da basılmıştır.

MÂTURÎDİLİĞİN GELİŞİMİ VE YAYILMASI

Mâturîdîlik, büyük ölçüde İmam A'zam Ebû Hanîfe'nin görüşlerinin sistemleştirilmesinden oluşan bir mezheptir. Mâturidiyye'nin sistemleşmesi ve bir ekol haline gelmesi, **Ebu'l-Mûîn en-Nesefî** ile gerçekleşmiştir. Nesefî, **et-Temhîd** ve **et-Tabsira** adlı eserleriyle mezhep kurucusu Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin fikirlerini açıklayıp geliştirmiştir.

ÖNDE GELEN MÂTURÎDÎ ÂLİMLER

es-Sevâdu'l-A'zam adlı eserin müellifi büyük Hanefî âlimi ve sûfî olan **Semerkand kadısı Hâkim es-Semerkandî**. **Usûlu'd-Dîn** adlı eserin müellifi **Ebu'l-Yusr el-Pezdevî**'dir. **Necmeddîn Ömer en-Nesefî**. Eserleri içinde en meşhur olanı **Akîdetu'n-Nesefî** adlı risâledir. Bu âlimlerden başka Ferğanalı Ali b. Osman el-Üşî, **Nûreddîn es-Sâbûnî**, **Ebu'l-Berekât en-Nesefî Hızır Bey**, **İbnu'l-Hümâm** ve **Kemâleddîn el-Beyâdî** en meşhur Mâturîdî kelâmcılardan bazılarıdır.

Mezhep, adını Vehhâbîlik hareketinin kurucusu, **Muhammed b. Abdulvehhâb**'a nisbetle almıştır.

"Vehhâbî" adlandırması, daha çok muhâlifleri ve akımın dışındaki dinî çevrelerde, ilmî ve siyasî sahalarda geniş kullanım alanı bulmuştur. Müslümanları tekfir ederek canlarını ve mallarını helal saymaları nedeniyle muhâlifleri tarafından "**Hâricîlik**"le vasıflanmışlar, türbe ve kabirleri tahrip etmeleri nedeniyle de "**Mezar Yıkıcılar**" olarak adlandırılmışlar.

Mezhep mensupları ise, "**Muvahhidûn (Ehl-i Tevhîd)**" veya izledikleri geleneksel dinî usule göre "**Ehl-i Hadîs**" ya da "**Selefiyye**" diye anılmayı tercih etmiştir. Hareketlerini ise "**Da'vet**", "**Da've-tu't-Tevhîd**", "**Da'vetu's-Selefiyye**" olarak isimlendirmeyi tercih etmişlerdir.

Vehhâbîlik'le doğrudan ilgileri olmadığı halde ortak bazı görüşleri veya tutumları sebebiyle kimi gelenekçi ve **modernist dinî gruplar** ya da son yıllarda siyasal **İslâm, radikalizm, dinî aşırılık veya terörle** ilişkilendirilen çeşitli grup ve hareketler için de "Vehhâbî" adı uluslararası basın, yayın ve politik çevrelerde yaygınlık kazanmıştır.

MUHAMMED B. ABDÜLVEHHÂB'IN KISA HAYAT HİKÂYESİ VE VEHHÂBİLİĞİN DOĞUŞU

Necid bölgesindeki Uyeyne'de Hanbelî kadısının oğlu olarak 1115 (1703) yılında dünyaya geldi. İlk tahsilini **Hanbelî** âlimlerden sâlih bir zat olan Uyeyne kâdısı babasının yanında yaptı. İbn Teymiyye'nin fikirlerini öğrendi. Fikirlerinin oluşumunda birinci derecede **İbn Teymiyye**'nin katkısı oldu.

Basra'da dinin doğrudan Kur'ân ve Sünnet'ten öğrenilmesi gerektiğini ileri sürdü. Hureymilâ'da, daha sonra da Uyeyne'de fikirlerini yaymaya çalıştı. Babasının 1740 yılında ölümünün ardından "**şirk**" olarak nitelendirdiği bazı dinî uygulamalar için bir hareket başlattı.

Dir'iye emîri **Muhammed b. Suûd**'un yanında kavuşması İbn Abdülvehhâb için önemli bir gelişme olmuştur. Böylece fikirlerini yayabilmek için ihtiyaç duyduğu siyasî desteğe kavuşmuştur. **Suûdîler, Riyad, el-Harc ve Kasım**'de hâkimiyet kurmuş, **Necid**'in bedevî kabilelerini itaat altına almayı başarmıştı. Muhammed b. Abdülvehhâb 1206/1792 yılında vefat etti.

1801'de Kerbelâ'ya gerçekleştirilen baskının ardından 1803-1805 yılları arasında **Tâif, Mekke ve Medine** ele geçirilmiştir. Mısır Valisi **Mehmed Ali Paşa**, Vehhâbîler'i Hicaz'dan çıkarmak için Osmanlı tarafından görevlendirilmiştir.

Riyad ve çevresinde Vehhâbî-Suûdî hâkimiyeti artmaya devam etmiş, Osmanlı Devleti de fiilî durumu kabullenmiş ve Mayıs 1914'te **Necid**'e vilâyet statüsü verilerek Abdülazîz b. Abdurrahman vali tayin edilmiştir.

1932'de Suudi Arabistan Krallığı'nın ilân edilmesiyle Vehhâbîlik bağımsız ve kalıcı devlet desteğine kavuşmuştur.

VEHHÂBİLİĞİN İSLÂM DÜNYASINDAKİ TESİRLERİ

Vehhâbîlik, hacca gidenler üzerinde Vehhâbî daveti yapan kimselerin düşüncelerini yayma faaliyetinin bir sonucu olarak, Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'i de içine alan Güney Asya yarımadasında derin tesirler icra etmiştir.

Ayrıca Vehhâbî düşüncüyü yayma adına yapılan periyodik yayınlar sonucu Güney Asya yarımadasında doğrudan yahut dolaylı olarak Vehhâbîlik'ten etkilenen üç reform hareketi ortaya çıkmıştır. ilki güneybatı Bengal'de ortaya çıkan **Hacı Seyyid Nisar**, diğeri Doğu Bengal'de **Ferâiziyye Hareketi** Üçüncüsü ise Hindistan Vehhâbî Hareketi diye anılan Seyyid Ahmed tarafından organize edilen **Cihâd Hareketi**'dir. Arabistan dışındaki etkileri, asıl **XX. yüzyılda** belirginleşmiştir.

Yemen'deki **Demmâc Dârülhadîs**'i, Suudi Arabistan okulları dışında Vehhâbî akımının günümüzde varlığını sürdüren en önemli öğretim kurumu sayılabilir.

VEHHÂBİLİĞİN DÜŞÜNCE SİSTEMİ

Vehhâbîlere göre İslâm ümmeti, insanlar için örnek olarak ortaya çıkarılmış, iyiliği emredip kötülüğü yasaklayan toplumdur. Vehhâbîlik hareketi bünyesinde "el-İhvân" adıyla ortaya çıkan grup, el-Emru bi'l-ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker prensibine dayanarak, başta namazlarını vakitinde ve cemaatle kılip kılmadıkları meselesi olmak üzere, insanların dinî vazifelerini yerine getirip getirmediıklarını kontrol ve murakabe görevini üstlenmiştir. Hâricîleri örnek alan Vehhâbîler, Kitap ve Sünnet'in dışında ortaya çıkan her tür yeniliği bid'at sayarak, bu yenilik ve bid'atleri ortaya koyanlarla savaşma ve mücadele etmenin, kendileri için bir vecibe olduğuna inandıkları "iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma" vazifesinin kapsamında bulunduğunu düşünmüşlerdir.

İSİMLENDİRME

1-Hz. Ali (r.a.)'nin hizmetçisi olan Nusayr adlı kişidir.

2-Suriye'de Cebelu'l-**Aleviyyîn** diye de anılan Cebelu'l-Ensâriyye'den geldiği de söylenmiştir. Onların bu isimlendirmeyi kabullenmelerinde, Nusayrî isminin tarihsel anlamda iyi bir imaja sahip olmasının etkili olduğu söylenebilir

3-Önceleri "Nasrânî" olarak anılırken, küçük gruplar halinde bulunmaları sebebiyle küçültme ismi (ism-i tasgîr) olarak "Nusayrî" şeklinde anıldıkları iddia edilmiştir.

4-İbn-i Nusayr'a nisbetle "Nemîriyye" olarak adlandırılmıştır.Eş'arî ve Abdulkâhir el-Bağdâdî tarafından da "Nemiriyye" olarak zikredilmiştir.

5-Nusayrîliğin menşei hakkında genel kabul gören teori, fırkanın ismini, kurucusu olarak kabul edilen Ebu Şuayb Muhammed b. Nusayr en Nemîrî el-Abdî'den aldığı iddia eden görüştür.

6-Nusayrîler ise kendilerini tanımlamak için "**Mü'minûn**" ismini tercih etmektedirler.

NUSAYRÎLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE YAYILMASI

Nusayrîlik, batınîlikten kaynaklanan aşırı bir Şîî fırkadır. Bu üslubun temel amacı Nusayrîliği Şîa'nın ana omurgasını oluşturan **İmâmiyye Şîa'sıyla özdeşleştirerek**, fırkayı marjinallik ithamlarından kurtarmak amaçlarına yönelik gibi görünmektedir.

Fırkanın Şîa bütününden bağımsız olarak ortaya çıkışı, Muhammed b. Nusayr en Nemîrî'nin tarihi bir kişilik olarak sahne almasıyla başladığı söylenebilir.

Bu konuda aktarılan bir rivâyete göre Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî, Bağdat çevresinde yaşayan ve İmâmiyye'nin onuncu imâmı Ali en-Nakî zamanında, onun tarafından gönderilen bir peygamberdir.

Bir başka rivâyete göre ise Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî, İmamiyye'nin XI. imâmı Hasan el-Askerî'nin "bâb"ıdır.

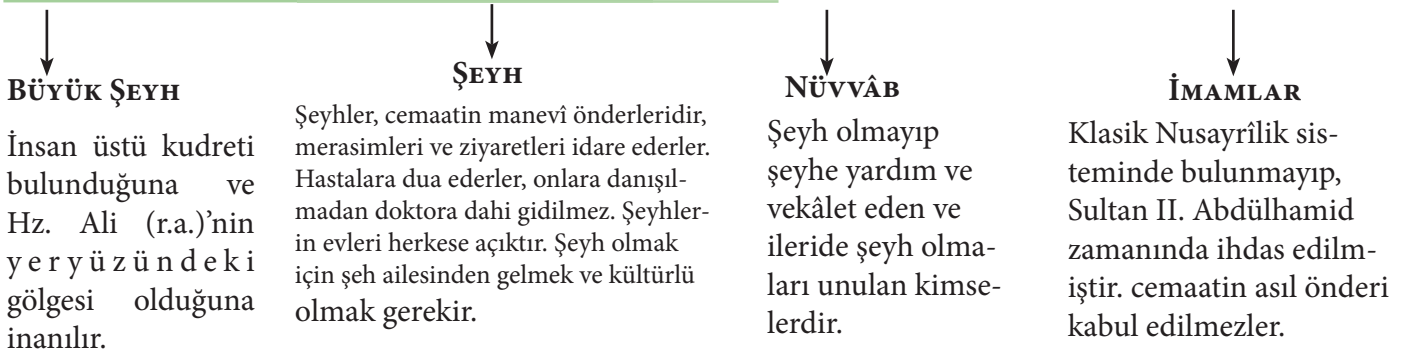
İbn Nusayr en-Nemîrî'den sonra fırkanın başına önce Muhammed b. Cündub ve arkasından da Ebu Muhammed b. Muhammed el-Cenân el-Cunbülânî geçmiştir." Nevruz ve mihrican gibi bir kısım bayram ve festivalleri Nusayrîliğe sokan ilk kişi olarak bilinir. Kendi adıyla anılan bir tarikat kurmuş.

Cunbülânî'nin ölümü üzerine fırkanın liderliğini Ebu Abdillâh Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî üstlenmiştir. el-Hasîbî'nin Nusayrîlik ile ilgili kaleme aldığı en meşhur eserleri "**el-Mecmû**" ve "**el-Hidâye**" dir.

Tarih boyunca Nusayrîlik siyasi bir otorite elde edememiş, varlığını **Büveyhîler, Karmatîler, Eyyûbîler, Selçuklular ve Osmanlılar**'ın hâkimiyetleri altında geçirmiştir. Nusayrî toplumu günümüzde Suriye, Türkiye ve Lübnan'da yaşamaktadır.

Nusayrîlerin **kutsal kitabı Kitâbu'l-Mecmû'dur. Hasîbî** tarafından yazılmıştır. 11. sûresi olan "Şehâdet" sûresinde Nusayrîliğin Âmentüsü mesabesindeki şehâdet kelimesi yer almaktadır.

NUSAYRÎLİKTE DİN ADAMLARININ DERECELERİ

“Ben şahadet ederim ki Ali b. Ebî Talib'ten den başka ilah, Muhammed Mahmûd'dan başka hicâb, Selmân-ı Fârisî'den başka bâb yoktur.”

Burada Ali “mânâ”, Muhammed “isim” yahut “hicâb”, Selman ise “bâb” olarak anılmakta; ilki “ayn”, ikincisi “mim”, üçüncüsü “sin” harfiyle sembolize edilmektedir. Böylece “ayn-mim-sin” (AMS) firkanın sembolü halini almaktadır.

→ Ulûhiyet

Aşkın ve içkin nitelikte bir Tanrı vardır ve O birdir; O'nun eşi, benzeri, ortağı yoktur. Ancak O saf haliyle bilinemez ve anlaşılamaz. Bu bakımdan O bilinmek ve anlaşılmak üzere “nâsûtî” (beşerî) kalıba girerek tecelli etmiştir. Hz. Ali (r.a.)'nin ilahlılığı bu anlamdadır.

→ Şehâdet

“Ben Nusayrî dininden, Cündubî görüşünden, Cünbulanî tarikatından, Hasibî mezhebinden, Cillî inancından, Meymunî fıkından olduğuma sehâdet ederim.”

→ Yaratılış ve Kâinatın Yönetimi

Ali'nin nûrundan yaratılan ve sembolü M olan Muhammed, Selmân-ı Fârisî'yi yaratmış, Selmân-ı Fârisî ise nan (melek vasıflı) beş yetimi yaratmıştır. Beş yetim şunlardır:

1-Mikdâd b. Esved: Gök gürültüsünün ortaya konmasıyla vazifelendirilmiştir.

2-Ebû Zer el-Gıfârî: Sabit ve seyyar yıldızların hareketlerini idare etmekle görevlidir.

3-Abdullah b. Revâhâ: rüzgarın estirilmesi ile ölümle görevli

4-Osman b. Maz'ûn: insanların mideleri, bedenlerin hararetleri ve hastalıklarıyla meşgul olma ile görevli.

5-Kanber b. Kâdân: Vakti geldiğinde ceset ve cisimlere ruhları üflemeyle görevlidir.

→ Melek İnancı

Allah'ın sayısı bilinmeyecek derecede çok melekleri vardır. Melekler, parlak hâlis ipekten yapılmış yeşil elbiseler giyen nûrânî varlıklardır. Hz. Ali (r.a.)'nin oğulları Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin (r.a.) de hakikatte birer melektir. Hz. Ali'nin ve daha sonraki süreçte Ehl-i Beyt'in muhalifi olarak gördükleri kişileri şeytan olarak nitelendirirler.

→ Peygamber İnancı

Peygamberler ilahın kendi nurundan yarattığı ilk nurlu varlıktır.

→ Bâb İnancı

Şîî literatüründe “Tanrıya giden yolun girişi” ve “İmamın temsilcisi” gibi birbiriyle ilişkili anlamlarda kullanılmakta ve yine bütün Şîî mezheplerinde peygamberliğin veya imâmlığın ardından gelen kutsal bir makam olarak görülmektedir.”Nusayrîliğe göre bâb Selmân-ı Fârisî'dir.Nusayrîler Selmân'ı Fârisî'yi “Seyyid Silmen” olarak isimlendirirler.Nusayrî inancına göre Selmân'ı Fârisî, Hz. Muhammed tarafından yaratılmıştır.

→ Tenâsüh ve Âhiret İnancı

Batı dillerinde bu kelimenin karşılığı reenkarnasyondur. Daha ziyade Hint menşeli'dir. Nusayrîlikte Ahiret tasavvuru oldukça müphem bir niteliğe sahiptir.

NUSAYRİLİKTE İBÂDETLER

NAMAZ

Hız. Muhammed (s.a.v.)'i temsil eder. Namazın temel şartları beş seçkini (Muhammed, Fâtır (Fâtıma), Hasan, Hüseyin ve Muhas-sin) bilmek, dua esnasında gülmemek ve konuşmamak, Abbasi rengi olduğu için siyah takke giymemek, gizli-iğe riâyet etmek ve namazı "Ey yüce, büyük ve arıların efendisi Ali, bize merhamet et" diyerek bitirmektir.

ORUÇ, ZEKÂT, HAC VE BAYRAMLAR

Oruç, Hız. Peygamber (s.a.v)'in babası Abdullah'ın sessizliğini temsil eder ve sırları başkalarından gizlemek anlamına gelir. Zekât, Selmân-ı Farisî'yi temsil eder ve dini öğrenip başkalarına aktarma anlamına gelir. Haccın her menasiki ise, fırkaca kutsal sayılan kişileri sembolize eder ve İslâm'da bilinen hac ibâdetiyle ilgisi yoktur. Bayramları, ramazan, kurban, ğadır, -fıraş, nevruz ,mihrican

ZİYÂRETLER

Vefat etmiş bir büyüğün kabri yahut rüyada uğradığına inanılan kutsal bir şahsın uğrak yeri, beyaza boyanıp çoğu kere üstüne basit bir kubbe yapılarak belirli hale getirilir.

NUSAYRİLİKTE MEZHEBE GİRİŞ MERASIMLERİ

Kız çocukları fırkaya dâhil edilmezler. Erkek çocuk ergenlik yaşına gelince, babası tarafından bir Nusayrî'ye götürülerek çocuğunun mezhebe girmesine tavassut etmesi istenir. Mürşid, yahut din amcası denilen bu şahıs çocuğu iyice tanır ev sanki kan bağıyla bağıymış gibi onun manevî babası olur. Çocuk üç merhaleden geçerek fırkaya dâhil edilir:

1-Meşveret Cemiyeti: Mürşid, manevî babası olduğu çocuğun dinî eğitimini tamamladığına kanî olduktan sonra, gizli olarak şeyhin yahut ileri gelen bir Nusayrî'nin evinde yapılan meşveret meclisine katılır.

2-Melik Cemiyeti: Meşveret cemiyetinden yaklaşık kırk gün sonra yapılan bu merasimde şeyhin yanında bulunan Nakib, adaya bir kadeh şarap verdikten sonra "AMS" sembolünün açılımının Ali, Muhammed ve Selman olduğunu söyler.

3-Yeni Bir Hayata Davet Merasimi: Adayın tam olarak Nusayrîliğe gireceği bu merasim oldukça masraflıdır. Mecliste adaydan sır saklayacağına dair kesin söz alınır. Adaya sır saklamadığı takdirde kesinlikle öldürüleceği hatırlatılır.

İSİMLENDİRME

- 1) Bazı oryantalistler, fırkanın isminin Haçlı Seferleri sırasında bölgeye gelen **"Comte de Dreux"** un isminin muharref şeklinden kaynaklandığını ve Dürzîlerin Comte de Dreux ve askerlerinin bölgedeki halkla karışmaları sonucunda ortaya çıkan bir topluluk olduklarını iddia etmiştir.
- 2) en yaygın teori, fırkanın ismini önde gelen dâîilerinden olan **Anuştekin ed-Derezî** yahut Muhammed b. **İsmâil ed-Derezî**'ye nisbet edilmekten dolayı aldığı şeklindedir.
- 3) Dürzîler ise, kendilerince "mürted" kabul edilen Anuştekin ed-Derezî'ye nispet edilmeyi reddetmekte ve kendilerini **"Muvahhidûn: Muvahhidler"** olarak isimlendirmeyi tercih etmektedirler.
- 4) Bu hareket nadiren Hâkimiyye diye anılırsa da en yaygın olan adı Dürziyye'dir.

DÜRZİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

Dürzîlik, asıl olarak Şîlîğin İsmâîliyye kolu içinden çıkmış, öğretisini meşhur Fâtımî halifesi **Hâkim Biemrillah'ın ulûhiyyeti etrafında şekillendirmiş** batınî-sırrî aşırı görüşlere sahip (ğulât) bir fırkadır. **Hamza b. Ali** tarafından kurulmuştur.

Dürziler, asırlar boyu hemen herkes için bir muamma olma özelliğini korumuştur. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Suriye seferi esnasında Dürzîler'i mağlûp edince Mısır askerleri mabetlerine girerek çok sayıda kitaplarına el koydular. Hepsi de Arapça olan bu yazma eserler, daha sonra dünyanın çeşitli kütüphanelerine intikal etmiş ve diğer dillere çevrilmiş olduğu için fırka hakkında bilgi edinmek nispeten kolaylaşmıştır. Özellikle Cebelidürz'de 1935 Dürzî ihtilâlinden sonra mezheple ilgili eserler açıkça basılıp yayımlanmaya başlamıştır.

Hâkim Biemrillah tarafından 1 Muharrem 408 tarihinde yayınlanan bir bildiriyle onun, ulûhiyyetini gizleyerek, sadece zâhirî bir imâm olarak kendini takdim ettiği **"imâmet merhalesi"**, yani **"setr devri"** sona ermiş, ulûhiyyetin açık bir şekilde ilan edildiği **"tecerrûd merhalesi" veya "keşf devri"** başlamıştır. Bazı yazarların iddiasına göre ise, Hâkim Biemrillah'ın ulûhiyyetini açıkça ilan ettiğine dair kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır.

Hâkim Biemrillah'ın ulûhiyyetini ilk ilan eden şahsın **Hasan b. Haydara el Ferğânî** olduğu söylenmiştir. Ferğânî'nin öldürülmesi üzerine Hâkim Biemrillah, yeni inancı yayması için **Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil ed-Derezî**'yi Suriye'ye göndermiştir.

Dürzîlik, bir inanç sistemi olarak **Muktenâ Bahâuddîn** döneminde son şeklini almıştır.

Dürzîliğin kutsal metinleri olarak kabil edilen **"Resâilu'l-Hikme"** mecmuasının 111. ve son risâlesi olan **"Menşûru'l-Gaybe"** ile birlikte Dürzîliğe dışardan üye kabulü son bulmuş ve Dürzî inanç sistemi dışı kapalı bir fırka niteliğine bürünmüştür.

DÜRZİLİKTE TENÂSÜH İNANCI

Dürzîler, bu tenasüh inancı için "gömlek değiştirme" anlamına gelen **tekammus** terimini benimserler. Tekammus, ruhun değişimi olmayıp yükselmek için çeşitli hallere intikalidir. Nebî ve mürseller için de geçerlidir. Dürziler tekammus inancını Kur'ân-ı Kerîm'de yer aldığını da iddia eder ve şu âyetleri delil gösterirler:

1. **Bakara Sûresi, 28. Âyet**

2. **Nisa Sûresi, 56. Âyet**

3. **Rûm Sûresi, 19. Âyet**

Tenasüh kavramı ruhun hayvan ve bitkilere de geçtiği inancını içerdiği için Dürzîler bunun yerine tekammus terimini kullanmayı tercih etmişlerdir.

Günümüzde Dürzîler'in kesin sayısı bilinmemekle birlikte Lübnan, Suriye, Filistin ve Ürdün'de yaklaşık 400-450.000 Dürzî bulunduğu sanılmaktadır.

DÜRZİLİĞİN TEMEL İNANÇ ESASLARI

Dürziliğin inanç temelleri özelde **İsmâîlî** inançlara, genelde ise **Eski Mısır düşüncesi, Mecûsilik, Yeni Eflatunculuk, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm** inançlarına dayanır.

■ Hâkim Biemrillah'ın Ulûhiyyeti

Dürzî tanrı tasavvurunda "Hâkim Biemrillah'ın "lâhûtî/ilâhî" ve "nâsûtî/insânî" olmak üzere iki yönü vardır." "Lâhût, beşerden hiçbirinin kavrayamayacağı Allah'ın zatıdır. Nâsût ise, insan idrakine, sıfatlarına ve isti'datlarına uygun olarak yansıyan ilahî nurdur." Dürzîlere göre tanrının zuhur ve tecellisinin nâsûtî olarak gerçekleşmesinin en önemli hikmeti, tanrıyı ma'dum bir varlık olmaktan kurtarmaktır. Bir hikmeti de insanların somut bir varlığa ibâdet etmelerinin gerekliliğidir.

■ Emîri (Hamza b. Ali) Tanımak

Dürziliğin temel inanç esaslarından ikincisi Emîri yani eşyanın ilk illeti, yaratılışın aslı kabul edilen Hamza b. Ali'yi tanımaktır.

■ Hûdûdû Bilmek

"Arap dilinde "had" kelimesinin çoğulu olan hûdûd, Dürzîlere göre Hâkim veya Hamza tarafından görevlendiren, **İslâm'daki peygamberler derecesinde bulunan, dinî bakımdan selâhiyeti ve muayyen görevleri yüklenen kimselerdir.**" Dürzî inancına göre hudûd'u bilmemek, Tevhid'i kavrayamamakla eş anlamlıdır.

Dürzî inancına göre Hudûd'un sayısı beştir:

1. **el-Aklu'l Küllî er-Rûhânî**: Her devirde farklı şahıslarda tecellî etmiştir. Hâkim Biemrillah devrinde ise Hamza b. Ali'nin şahsında tecellî etmiştir. Hamza b. Ali, el-Aklu'l Küllî'nin son tecellisidir.

2. **en-Nefsu'l Küllî**: Diğer hudûdlar üzerinde emir ve nehiy yetkisi vardır.

3. **el-Kelime**

4. **es-Sâbık**

5. **et-Tâlî**: Hudûd'un sonuncusudur. Cismanî dünyanın yaratılışı ona nisbet edilir.

Dürzîlere göre Hudûd'un her birini temsil eden kendilerine has renkler vardır: Yeşil el-Akl'ı, kırmızı en-Nefsi, sarı el-Kelime'yi, mavi es-Sâbık'ı, beyaz renk ise et-Tâlî'yi temsil eder.

■ Yedi Esas (Vesâya ve Hısâl)

1. **Doğru Sözlülük (Sıdku'l-Hisan)**: Dürzî olmayanlara karşı böyle bir sorumluluk söz konusu değildir. Bu esas namaza karşılık gelmektedir.

2. **Din Kardeşini Korumak (Hıfzu'l-İhvân)**: Bu esas zekâta karşılık gelmektedir.

3. **Var Olmayana ve Butlâna İbâdetten Vazgeçmek (Terku İbâdeti'l-Adem ve'l-Butlân)**: Bu esas oruca karşılık gelmektedir.

4. **İblislerden ve Azgınlardan Uzaklaşmak (et-Teberri mine'l-Ebâlise ve't-Tuğyan)**: Dürzîler dışında Tevhid'in hakikatini kavrayamayan bütün gruplar, iblisler ve azgınlar sınıfındandır. hacca karşılık gelmektedir.

5. **Hâkim Biemrillah'ı Her zaman ve Her Devirde Tek ilâh olarak Tanımak (Tevhîdu'l-Hâkim fî Külli Asr ve'-Zaman)**: Bu esas, kelime-i tevhide karşılık gelmektedir.

6. **Hâkim Biemrillah'ın Hüküm ve Fiiline Rıza göstermek (er-Rıdâ an Külli mâ Yef'aluh)**: Bu esas cihâda karşılık gelmektedir.

7. **Gizli ve Açık Hâkim Biemrillah'ın Emir ve İrâdesine Teslim Olmak (et-Teslîm li Emrihî fî's-Sırrı ve'l-Hadesân)**: Bu esas velâyete karşılık gelmektedir.

XIX. asırda, beklenen mehdî söyleminin yüksek sesle dile getirildiği bir ortamda şekillenmiş dinî bir mezheptir. Arka planında **İmâmiyye Şîası**'nın tasavvufî bir yorumu niteliğindeki **Şeyhîlik** tarikatının öğretileri bulunmaktadır. Mezhep için Bâbilik ve Bahâilik şeklinde iki ayrı isim kullanılıyor olsa da, aslında bu iki oluşum birbirinin devamı niteliğindedir. **Bâbilikte** Mirza Ali Muhammed'in doğum yeri Şiraz kutsal mekân sayılırken, **Bahâilikte** Bahâullah'ın Bağdat'taki evi kutsal mekân sayılmıştır.

BÂBİLİK

XIX. asırda Mirza Ali Muhammed Şîrâzî (ö. 1266/1850) tarafından kurulan dinî görünümlü bir akımdır. Şeyhîlik, Gaybet-i Kübrâ döneminde, Şîilerin Huccetullah olarak görülen imamlarının manevî nûrunu aksettirecek veya onunla irtibat kuracak bir **Kâmil-i Şîî**'nin varlığı esasına dayanır. Bâbilik mezhebinin kurucusu **Mirza Ali Muhammed**, Şeyhîlik tarikatının lideri **Şeyh Ahmed Ahsâî** ve onun halefi **Kâzım Reştî**'nin önde gelen müritlerindendi.

Mirza Ali Muhammed Şîrâzî

Bâbîlerin iddiasına göre soyu Hz. Peygamber (s.a.v)'e dayanır. Küçük yaşta babasının vefatı üzerine dayısı onu yanına alarak yetişmesiyle ilgilendi. On yedi yaşlarına geldiğinde Şeyhiyye topluluğu lideri Seyyid Kâzım er-Reştî'nin mensuplarından **Seyyid Cevâd el-Kerbelâî** ile tanıştı. Onu, Reştî ve şeyhi olan Ahmed el-Ahsâî'nin beyânları üzere, kendisinin o beklenen kimse olabileceği konusunda telkinleriyle şartlandırmaya çalıştı. Bunun üzerine hurûfîlerin ve nücûm ilmiyle iştigal eden kimselerin eserlerini öğrenmeye yöneldi. Bu esnada bir kısım arkadaşlarıyla çile tabir edilen çok ağır ve meşakkatli bedenî ekzersisler yapmaya başladı. Hocası ona, bir öğrenciden daha fazla değer verip, üstün tutmaya gayret etti. Mirza Ali Muhammed, hocasının halef bırakmadan gitmesini de fırsat bilerek ilkin kendisinin **bâb** daha sonra da bizzat **mehdî**, ardından da **peygamber** olduğunu iddia etmiştir. Bununla da yetinmeyen Mirza Ali Muhammed, **el-Beyân adlı bir eser kaleme alarak bu kitabın Kur'ân'ı neshettiğini iddia etmiştir**. Müctehidlerin fetvaları üzerine 1850'de Nâsiruddîn Şâh tarafından Tebriz'de kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Sebeiyye'nin "**hulûl**" fikrini de katarak karma bir inanç sistemi meydana getirmiştir.

Bâbilikte 19 Sayısının Kudsîyeti

Onlara göre 19 kutsal bir rakamdır.

Yıl 19 ay, aylar da 19 gündür.

Cenaze namazı dışında cemaatle ibâdet kaldırılmıştır.

Zekât olarak malların beşte biri verilir.

Mirzâ Ali Muhammed'in doğum yeri olan Şiraz ve hapsedildiği yerler hac merkezi kabul edilir.

Sigara içmek, alkollü içki kullanmak, dilencilik yapmak ve dilenciye para vermek yasaktır.

Boşanıp dul kalan erkek 90, dul kadınlar ise 95 gün içinde tekrar evlenmek zorundadır; aksi halde cezaya çarptırılır.

Bâbîlerin kutsal kitapları ikidir:

1. **el-Beyânü'l-Arabî**

2. **el-Beyânü'l-Fârisî**

BAHÂİLİK

Adını "Tanrı övgüsü" anlamına gelen Bahâullah lakaplı Mirza Hüseyin Ali Nûrî'den almıştır. Mirza Ali Muhammed'in idam edilerek öldürülmesinden sonra Mirza Hüseyin Ali Nûrî, onun yolunu sürdürmüştür. Bâbilîğin bir devamı olan Bahâilik, XIX. asırda Şîî gelenek içerisinde ortaya çıkan karma bir mezheptir.

Bahâilik düşüncesi üç önemli şahsiyet tarafından sürdürülmüştür. Bunlar sırasıyla

Bahâullah Mirza Hüseyin Ali Mazenderânî,

Abdûlbâha Abbas Efendi ve

Şevki Efendi'dir.

Bahâîlikte İnanç Esasları

Allah İnancı

Allah zâtı ve sıfatları itibarıyla birdir, insan idrakinin üstündedir. Mademki Tanrı'nın doğası sonsuza dek idrâklerin çok ötesindedir, öyleyse O'nun isimlerinin ve sıfatlarının kendilerinde bulunduğu **Tanrı mazharlarını** tanımak, Tanrı'yı tanımakla eşdeğerdir. Bu tanrı tasavvurunun tabîî sonucu olarak Bahâullah, kendisine **"Allah'ın görünümü" veya "Allah'ın manzarası"** vasfının verilmesini tercih etmiştir.

Peygamber İnancı

Peygamberlerin iki vasfı vardır. Birincisi beşeridir, diğer sıfatı ise ilâhîdir; bu sıfatla o bir anlamda Tanrı'dır. Peygamberliğin son bulduğu düşüncesi bâtıl bir inançtır. Bahâullah son peygamberdir ama "Hâtemu'l-Enbiyâ" (Peygamberlerin Sonuncusu) değildir. Bahâîlik, peygamberlik inancını **bin yılcı (millenialist)** bir görüş ve bir tür evrim anlayışı ile birlikte değerlendirmektedir.

Âhiret İnancı

Allah'ın "hâlık" sıfatının mevcut olmayacağı bir an düşünölemeyeceğinden, dünya da "hâlık" sıfatı gibi ebedîdir. Kıyametin kopması söz konusu değildir. Ölen herkesin kıyameti ölümüyle kopar. Öldükten sonra ulaşılacak mekanlar olan cennet ve cehennem birer remz ve sembol olup, aslında cennet yaratıcıya yolculuğu, cehennem de adem yahut yokluğa gidişi ifade eder.

Bahâîlerin Kutsal Kitapları

Bahâîler, **Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerîm**'in kutsal kitaplar olduklarını kabul etmekle beraber, bunların yanında Bâbîliğin kurucusu Bâb Mirza Ali Muhammed'in kaleme aldığı **Kitâbu'l-Beyân**'ın da Allah tarafından gönderilmiş kutsal bir kitap olduğuna inanırlar.

Kitâbu'l-Akdes veya el-Akdes

Bahâîlerin birinci derecede kutsal kitabı ve Bahâîlerin dinî inanışlarının temel kaynağı, "Ümmü'l-Kitâb ve'n-Nâmûsu'l-Ekber" adıyla anılan Kitâbu'l-Akdes'dir.

Bu eser, Bahâullah'ın Akka Kalesi'nden çıkışından iki sene sonra Akka'da Arapça vahiy olarak indirilmiş ve yazılmıştır.

Kitâbu'l-İtkân

Bahâullah Mirza Hüseyin Ali, bu kitabını Bağdat'ta bulunduğu esnada Bâb Mirza Ali Muhammed'i te'yid etmek maksadıyla yazmıştır.

Bahâîlikte İbâdetler

NAMAZ

Farzdır, ferdî olarak samimî bir kalple Allah'ı anmaktır. Namaz kılan kimse Bahâullah'ın mezarının bulunduğu Akka'ya yönelir. Cenaze namazı dışında cemaatle namaz kılınmaz. Büyük, orta ve küçük namaz vardır.

ORUÇ

19. ay olan Alâ ayında, 19 gün (2 Mart-21 Mart) olarak tutulur. 21 Mart günü Oruç Bayramı olup aynı zamanda yılbaşısıdır.

ZEKÂT

vergi olarak alınır. "Hakkullah" denilen bir vergi daha vardır. 51 Hakkullah, emrin velisine verilir.

HAC

Hac, yalnız erkeklere ve malî durumu müsait olanlara farzdır. Bâb'ın Şiraz'daki evine ya da Bahâullah'ın Bağdat'ta ikâmet ettiği eve yapılır. Belli zaman ve merasimi yoktur.

19 GÜN ZİYAFET TOPLANTILARI

Bu toplantılar her 19 günde bir yapılmaktadır. Bunun nedeni Bahâî takviminde her biri 19 günden oluşan 19 ay olmasıdır.

Bahâîliğin İdarî Nizâmı

Bahâîliğin idari nizâmı **Mahallî Rûhânî Mahfiller** (Bahâîliğin bulunduğu ülkedeki Bahâîlerin merkezidir.), **Merkezi veya Millî Mahfiller** ve en üstte son söz sahibi durumundaki merci olan **Umûmi Adâlet Evi**'nden oluşmuştur. Bugün Bahâî toplumu demokratik yolla seçilen Yüce Adâlet Evi tarafından yönetilmektedir. İsrail'in Hayfa şehrinde bulunur. Yüce Adâlet Evi'nden sonra gelen en önemli merkez Amerika'da İllions eyaletinde Chicago yakınlarındaki Wilmette'dedir.

Bugün dünyada 82 ülkede Bahâîlere ait Millî Mahfil bulunmaktadır.

Türkiye'de ise İstanbul'daki Millî Mahfil'den başka 62 Mahallî Mahfil daha bulunmaktadır.

Türkiye'de on bin civarında Bahâî olduğu belirtilmektedir.

1988 Bitrannica Year Book'a göre Dünya Bahâî nüfusu beş milyona yaklaşmaktadır.

Kâdiyânîlik veya Ahmedîyye, XIX. asır sonlarına doğru Hindistan şehrinde Mirzâ Gulâm Ahmed Kâdiyânî tarafından kurulmuş bulunan hareketin adıdır. İslâm'dan etkilenmiş bir hareket olmakla beraber, Müslümanlar nezdinde genel kabul gören görüşlere aykırı düştüğü için klasik anlamda bir İslâm mezhebi vasfı taşımamaktadır.

-Fırka veya haret, kurucusunun adına nisbetle **"Mirzâiyye"**

-Özellikle taraftarları ve Avrupalılar tarafından Hindistan'daki resmî kayıtlara göre **"Ahmedîyye"** Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir isminin de "Ahmed" olduğu için de bu ismi tercih etmişler. Bazı yazarlar ise Gulâm Ahmed'in isminden esinlenilerek verildiğini ileri sürer.

-Mensupları kendilerini bir mezhep olarak kabul etmedikleri için, **"Ahmedîyye Hareketi"** (Ahmadiyya Movemet) şeklinde ifade edilmektedir.

MIRZÂ GULÂM AHMED'İN HAYAT ÖYKÜSÜ

Günümüzde Pakistan sınırları içerisinde bulunan Kâdiyân şehrinde doğmuştur.

Doğduğu gün olarak Cuma gününün ifade edilmesi, Hz. Âdem'in Cuma günü yaratılmasına, Mirza Gulâm Ahmed'in âhir zaman elçisi sıfatıyla "İkinci Âdem" olduğuna vurgu yapmak içindir.

Gulâm Ahmed'e geldiği iddia edilen vahiylerde "Sana seksen yıl veya daha uzun ömür vereceğiz" denilmiştir. Gulâm Ahmed, 1908 tarihinde öldüğü için, onun taraftarları, onun seksen yıl yaşadığını doğrulamak maksadıyla, Mirza Gulâm'ın doğduğu tarih konusunda 1835 tarihinde ısrar ederler.

Gulâm Ahmed'in Urduca kaleme aldığı Berâhin-i Ahmedîyye'nin ilk iki cildini 1880'de yayımladığında, bir kısım Müslümanlar tarafından heyecanla karşılanmıştır. 1884 yılına kadar dört cildi neşredilen eserin I. ve II. ciltlerinde İslâmiyet, diğer dinlere karşı savunulduğu gibi, bir takım ilhâmlar, kerâmetler ve kehânetlerde de bulunulmuş ve sanki eserin yazarı Gulâm Ahmed'in bir müceddid olduğu intibâi bizzat kendisi tarafından uyandırılmıştır. Bu arada Gulâm Ahmed, **İngiliz hükümetine de methiyelerde bulunarak artık kılıçla (silahla) cihâd dönemin bittiği** ve silahlı mücadelenin gereksizliği üzerinde hassasiyetle durmuştur.

Gulâm Ahmed 1 Aralık 1888 tarihinde Allah'tan aldığını iddia ettiği vahiy gereği yayınladığı bildiride Allah'ın kendisinden taraftarlarından beyat alarak bir cemaat oluşturmasını emrettiğini söylemiştir. 1891 yılında aldığı vahiylerle, kendisini Mesîh ve Mehdî ilan etmiştir. 11 Nisan 1900 tarihine rastlayan Kurban Bayramı namazında el-Hutbetu'l-İlhâmiyye adını verdiği bir hutbe okumuş ve bu hutbeyi tamamen vahye dayalı olarak okuduğunu iddia etmiştir.

1901 yılında Gulâm Ahmed'in taraftarlarından Mevlevî Abdülkerîm adlı şahıs, okuduğu Cuma hutbesinde Gulâm için "Nebî" ve "Resûl" sıfatlarını kullanmıştır. Tartışmalar alevlenince Gulâm Ahmed, "Ey iman edenler, seslerinizi peygamberin sesini bastıracak şekilde yükseltmeyin" âyetini okuyarak evine çekilmiştir. Bu olaydan sonra cemaatte bölünmeler olmuştur. 1902 yılında bir konferans için yazdığı Tuhfetu'n-Nedve isimli tebliğde, kendisinin Allah'ın görevlendirdiği zillî (gölgesel) bir nebî olduğunu, yeni bir şeriat getirmediğini ve nebîliliğinin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğinin bir yansıması olduğunu belirtmiştir.

Gulâm Ahmed, 1904 yılında mesajının kapsamını daha da ileri götürere Allah'tan aldığını iddia ettiği vahiy ile Müslümanlar için Mehdî, Hristiyanlar için Mesîh ve Hindular için Tanrı Vişnu'nun Avatari Krişna olduğunu iddia etmiştir. Böylece o, Hindistan'da yaşayan üç dini kendinde birleştirmek istemiştir.

Mirza Gulâm Ahmed'in ölümünden sonra, onun vasiyeti ile oluşturulan "Sadr-ı Encümen-i Ahmedîyye Teşkilatı", **Hakîm Nûreddîn**'i cemaatin lideri olarak belirlemiştir.

Hakîm Nureddîn'in ölümü üzerine cemaat **Kâdiyan Ahmedîleri** (Gulâm Ahmed'in oğlu Beşiruddîn Mahmud Ahmed'e biat ederek onu halife olarak kabul etmiştir.) ve **Lahor Ahmedîleri** (Gulâm Ahmed'in Nebî ve Mehdî olduğundan söz etmemeyerek, onu sadece dini yenileyen bir "Müceddid" ve zaman zaman da "Mesîh-i Mev'ûd" olarak nitelemektedirler.) olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

KÂDIYÂNÎLERİN İTİKÂDÎ GÖRÜŞLERİ

- 1880 yılında neşrettiği **Berâhin-i Ahmedîyye** adlı eserinde kendisinin **Müceddid** olduğunu söylemiştir.
- 1891 yılında bu iddiaya ilaveten **Müslümanların Mehdîsi, Hıristiyanların ise Mesîhi** olduğunu ilan etmiştir.
- 1901 yılından sonra taraftarları arasında onun için **Nebî ve Resûl** vasıfları kullanılmaya başlanmıştır.
- 1904 yılında ise, **Hindûların Avatar'ı ve "bütün dinlerin vaad edileni"** olduğunu da ileri sürmüştür.
- İman esaslarını Âmentü'de geçen şekliyle aynen kabul ederler. Kader konusunda Eş'arî'nin görüşünü benimsemişlerdir.
- Lahor Ahmedîleri'ne göre küfür, peygamberin getirdiği hakikati reddetmektir.
- Kâdiyân Ahmedîlerine göre ise küfür iki çeşittir: Birincisi şeriat getiren nebinin inkârıdır. İkincisi ise, Mirza Gulâm Ahmed'i inkârıdır.

KÂDIYÂNÎLERİN CİHÂD ANLAYIŞLARI

Mirza Gulâm Ahmed, "**cihâd**" anlayışını **bütünüyle İngilizlerin desteklenmesi** ve başta Osmanlı Devleti olmak üzere, diğer devlet ve hareketlerin kınanması üzerine kurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.), İslâm'ın propogandası için cihâd etmeyi yasaklamıştır. Bu nedenle artık kılıçla veya silahla cihâdın zamanı geçmiştir. Kalem, dua ve kerâmetlerle olandan başka cihâd kalmamıştır. Sahîh-i Buharî'de geçen "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, size adâletli bir hakem olarak Meryem oğlu İsâ'nın ineceği, haçı kıracağı, domuzu öldüreceği ve haracı kaldıracacağı gün yakındır" hadisindeki "haracı kaldıracacağı" ifadesini "O, savaşı bırakacaktır" şeklinde te'vil ederek "Vaad Edilmiş İsâ (a.s.)" olduğunu ileri sürmüştür.

Kadiyanîler, cihâd kelimesinin "çaba ve güç" anlamlarından hareketle şu üç çeşit cihâd olduğunu belirtmişlerdir:

1. Düşmana karşı cihad

Bu cihâd, Peygamberimiz (s.a.v.)'in ve sahabelerin hicretten sonra müşriklere karşı yaptığı mücadeledir. Allah bu mücadelede aşırıya gidilmemesini emretmiştir.

2. Şeytana karşı cihâd

Bu cihâd, Kur'ân'ı ve onun emirlerini yaymak için yapılan mücadeledir.

3. Nefe karşı cihâd

Bu cihâd ise Allah'a yakınlaşmak ve iyi bir kul olabilmek için kişinin nefsinin kötü arzularından uzaklaşmasıdır.

GÜNÜMÜZDE KÂDIYÂNİLİK

1974 yılında "Hz. Muhammed'den sonra peygamber yoktur" diyen bir grup üniversite öğrencisinin Kadiyanîlerce dövülmesi üzerine başlayan geniş çaplı protesto gösterilerinden sonra, Pakistan Parlamentosu 7 Eylül 1974 tarihinde aldığı bir kararla Kâdiyânîliği İslâm dışı bir azınlık olarak kabul etmiştir.

En etkili oldukları yerler Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Endonezya'dır. Kâdiyân Ahmediliği 1947 yılında merkezini Kâdiyân'dan Rabve'ye taşımış olsa da etkin bir biçimde Londra'dan yönetilmektedir.

Günümüzde çoğunluğu Pakistan sınırları içerisinde olmak üzere iki milyon civarında Kadiyanî yaşamaktadır. Yine Avrupa ülkeleri, ABD, Güney Amerika gibi yerlerde de az sayıda Kadiyanî bulunmaktadır. Tarafsız araştırmalara göre Pakistan'da yaşayanlar dahil Kâdiyânîlerin dünyadaki toplam nüfusu 2-12 milyon civarındadır.

YEZİDİLİK -EZİDÎ -İZİDÎ

Ortaya çıkışı milâdî XII ile XIII. yüzyıla kadar uzanan Yezîdîlik, ismi, menşei ve görüşleri konusunda çok farklı fikirler bulunan **senkretik** bir inanç sistemidir.

Yezîdîliğin İslâm'dan sapan bir cereyan olduğu, hareketin temelinde Abbâsîler'in ilk dönemindeki aşırı Emevî taraftarlığının yer aldığı ortaya konmuştur. II. Mervân'ın Kürt asıllı bir câriyeden doğması bu taraftarlığı önemli ölçüde etkilemiştir. Emevîler'in yıkılması üzerine Hakkâri dağlarına çekilen topluluklardan bir kısmı tasavvufa yönelmiş, bu gruba mensup olan, **Adî b. Müsâfir**'in müjdecisi sayılabilecek Hakkârili **Ebu'l-Hasan Ali** inzivaya çekildiği Sincar'da pek çok taraftar edinmiştir. Adî b. Müsâfir, hac vazifesini ifadan sonra dört yıl Medine'de kalmış ve **Adeviyye Tarîkatı**'nı kurmuştur.

Tümünün Kürt olarak nitelendiği fırka mensupları, Kürtçe'nin Kurmançi lehçesiyle konuşmaktadır.

On dördüncü yüzyıldaki ilk yayımları hakkında fazla malumatın olmadığı Yezîdîlik hakkındaki ilk bilgiler, **Şeref Hân Bitlisî** tarafından 1597'de yazılan **Şerefnâme** adlı eserde bulunmaktadır.

İSİMLENDİRME

-Yezîdî isminin verilmesinin ana nedeni, onların Hâricîler'in İbâdiyye kolundan ayrılan Yezid b. Ebî Uneyse taraftarları olmasından dolayıdır. Bu görüş, tamamen yanlış olup, Yezîdîliğin, Yezid b. Ebî Uneyse ile hiçbir ilgisi yoktur.

-“Yezîdî” kelimesi, Eski İran dinlerindeki hayır tanrısı olan “İzd” veya fonetik kurallarına göre Farsça'daki melek anlamındaki “İzed” ya da Tanrı anlamındaki “Yezdân” sözcüğünden gelmektedir. Bu iddia sahipleri, esasen Yezîdîlik İranî ve Asûrî undurların karışmasından ortaya çıkan bir nevi **Mecûsîliği** temsil ettiğini ileri sürerler.

-İran'ın Yezd şehrinin sakinlerinden oldukları ve oradan farklı bölgelere dağıldıkları için, fırka Yezîdî ismi almıştır.

-**Hristiyanlıktan** etkilenmek suretiyle ortaya çıkan bir mezhep olduğunu, **Zerdüştlük, Mazdeizm ve Maniheizm** gibi Doğu'nun eski din ve kültürlerinin bir devamı olduğunu ileri sürmüşlerdir.

-Yezîdî ile kastedilen “Tanrı” değil ona tapan “Azday” halkıdır.

-Yezîdî kelimesinin kökenine dair ileri sürülen bir diğer görüşe göre ise fırkanın ilk dönemlerde **Muaviye'nin oğlu Yezîd**'e gösterdiği saygıya bağlı olarak kendilerine bu ismin verildiği şeklindedir. Her ne kadar XX. yüzyıl başlarında doğu din ve inançlarıyla uğraşan bazı araştırmacılar arasında fazla rağbet görmese de, bu sonuncu isimlendirme **gerçeğe en yakın olanıdır**.

YEZİDİLİĞİN İNANÇ ESASLARI

ALLAH İNANCİ	MELEK İNANCİ	PEYGAMBER İNANCİ	ŞEHÂDET	ÂHİRET İNANCİ	TENÂSÜH İNANCİ	MEHDÎ İNANCİ
Mutlak kadir bir tanrının varlığına inanılmaktadır. Allah'ın en çok beğenilen ve kullanılan adı Hüdâ'dır. Cilve Kitabı'nda yer alan “diğer tanrılar benim işime karışamazlar” ifadesi tek Allah dışında başka tanrıların da varlığını göstermektedir.	Tanrı tüm evreni yarattıktan sonra yeryüzündeki iktidarını yardımcılar olan yedi meleğe havale etmiştir. Bu melekler içinde tavus kuşu şeklinde tasavvur edilen iyilik meleği, saygı duyulan Melek Tâvus , Hristiyanlarla Müslümanların inandıkları Şeytan ile özdeş tir.	Yezîdîlikte peygamber inancı çok belirgin değildir. Çünkü bu inançta tanrı, elçi olmaksızın da insanlara doğrudan bilgi verebilir. melek olduğu belirtilen şahıslar, mürşitlik ve yol gösterme görevleri yanında peygamberlik görevlerini de üstlenmişlerdir.	“Lâ ilâhe illallah, Emîn Cebrâil (Melek Tâvus yahut Şeytan) Habîbulah” şeklindedir.	Yezîdîlikte cennet ve cehennem bu dünyada olduğu-na inanılır.	Kişinin iyilik ve kötülükleri eşit ise koyun, keçi veya ceylan olarak gelir, sonraki hayatında ise yine insan olarak gelir.	Şeyh Adî'nin bedeninin Lâleş'te gömülü olduğu-na, ancak ruhunun ölmediğine, onun sırasıyla şeyhlere intikal ettiğine inanırlar.

YEZİDÎLERİN KUTSAL KİTAPLARI

a) Kitabü'l-Cilve

Yezîdî inancında bu kitap, yaratıcının kullarına hitabı, buyruğu ve vahyi olarak kabul edilir.

b) Mushaf-ı Reş

Şeyh Hasan'ın formüle ettiğine inanılan Kitabü'l-Esved yani Kara Kitap anlamına gelen bu eser, 152 satırdan ibarettir. Yezîdî kozmogonisini, hukuk ilkelerini içerir.

YEZİDÎLİKTE İBÂDETLER

→NAMAZ

İslâm'daki namaz ibâdetine benzer bir biçimde, güneş doğarken ve batarken olmak üzere günde iki kez günlük bir ritüelleri vardır. Önce el, ayak ve yüz yıkanarak abdest alınır.⁵⁵ Yezîdîler, elleri göğüste çapraz tutularak ayakta güneşe doğru dua okuduktan sonra gömleğin yakasını dudakları arasına alarak secdeye kapanır ve toprağı öperler.

→ORUÇ

Tıpkı Müslümanlar gibi, âkil bâliğ olan her Yezîdî erkek ve kadının sabah alacakaranlıktan başlayarak akşama kadar yemeden içmeden ve cinsî münasebetten kaçınarak oruç tutması gerekir. Oruç, üçer gün olmak üzere yılda iki defa tutulur...

→HACC

Hac ibâdeti, her yıl Eylül ayının on beşinden yirmisine kadar, Yezîdîlerin kâbesi konumundaki Adî b. Musâfir'in türbesini ziyaret etmek, oradaki bayram şenliklerine katılmak. Ayrıca en yüksek manevi organ olan Meclis-i Rûhânî burada toplanır ve Yezîdîler için önemli kararlar alır...

→ZEKÂT VE SADAKA

Yezîdîler zekâtı genellikle sadaka olarak adlandırır ve din adamları ile Yezîdî cemaatinin fakirlerine verirler.

→VAFTİZ

"Mor Kırın" denen "vaftiz" oldukça önemli bir ritüeldir. Günümüzde vaftiz için artık sadece su serpmek yeterli görülmektedir.

→SÜNNET VE KIRVELİK

İslâmî gelenekte olduğu gibi Yezîdîlikte de Sünnet, Hz. İbrahim (a.s.)'in bir uygulaması olarak kabul edilip yapılır.

→ÂHİRET KARDEŞLİĞİ

Âhîret kardeşleri birbirlerinden sorumludurlar ve kendi aralarında evlenmezler.

→YASAKLAR

Hz. Âdem (a.s.)'e secde etmeyip ilahi imtihanı kazanan ve bu sayede ilâhî-beşerî itibar kazanan Melek Tâvus'un iblis/şeytan kelimeleri ile ifade edilip kıyaslanması ve dolayısıyla lanetlenmesi yasaktır.

Yezîdîlerde koyu mavi renk ve o renkteki giysiler; marul, bamya, fasulye ve bazı yiyecekler ile kadınların, Yezîdî olmayan erkeklerin artığını yemesi yasaktır. Gözleri Şeyh Adî'ninkine benzediği gerekçesiyle Ceylan, Yunus peygamberi (a.s.) kurtardığı için balık ve tavus kuşuna benzediği için de horoz Melek-i Tâvus'a hürmeten yenmez. Ayrıca Yezîdîlikte adam öldürmek, yalan söylemek ve eşini aldatmak gibi üç büyük günah vardır ki, bunları işleyen aforoz edilir.

YEZİDÎLİKTE BAYRAMLAR

Tarihleri Değişmeyen Bayramlar

- 1-İda **Roza** dedikleri Güneş Bayramı'dır ki, her yıl Aralık ayının birinci günü kutlanır.
- 2-İda **Ezi**, Sultan Ezi (Yezid) Bayramı
- 3-18 Şubat'ta kutlanan İda **Hızır-İlyas**
- 4-Yeni yıl bayramı demek olan İda **Ser-i Sâle** Her yıl nisanın ilk Çarşamba günü kutlanan bu bayram bir çeşit nevruz ve bahar bayramıdır. İsmâil Beg'e göre bu gece Kadir Gecesi'dir.

Tarihleri Değişen Bayramlar

- 1-Ölümler Bayramı anlamına gelen İda **Dahiye**, üç yıl nisanda, üç yıl yaz mevsiminin ilk ayında, üç yıl Aralık ayı'nda kutlanır.
- 2-İda **Remezan**, Müslümanların Ramazan Bayramı'nın bitiminden bir veya iki gün önce kutlanır.
- 3-İda **Heciya**, Müslümanların Kurban Bayramı'ndan iki veya üç gün önce kutlanır.
- 4-İda **İsa**, aşağı yukarı Paskalya'ya denk gelen ve Hz. İsa (a.s.) adına kutlanan bir bayramdır.

YEZİDİLİKTE KAST SİSTEMİ

Yezîdiler, karmaşık ve tepeden aşağıya doğru sınıfsal bir rûhanî yapıya sahiptirler. Yezîdilikte bir kasttan diğerine geçiş ve farklı kastlarla evlilik mümkün değildir. Her biri doğduğu sınıf için yaşamak ve ölmek zorundadır.

I- Din Adamları (Rûhanîler/Ruhban Sınıfı)

a) Emirler: Yezîdilikte dinî iyerarşinin en üst mertebesinde Şeyhân emiri ve ailesi bulunur. Bu ailenin yücelik ve itibarı halife Yezîd ve Şeyh Hasan'dan gelmektedir. Emir, Şeyh Adî'nin yeryüzündeki vekilidirler ve masumdur.

b) Şeyhler: Yezîdilikte en büyük fetva otoritesi ve dinî meselelerde en son karar mercii "Baba Şeyh"dir. Baba Şeyh, insanlar arasına pek karışmaz, yaz ve kış olmak üzere kırklar orucunu tutar. Baba şeyh, asla evlenmez.

c) Pîrler: Yaşlı, önder, yol gösteren anlamına gelen pîr, şeyhlerin sülalesinden gelmektedir.

d) Kavvâller: Kavvâl, "söz ustası, kassâs" manasına gelir. Kavvâllar Şeyhan bölgesindeki Be'sika ve Behzane köylerinde otururlar. Kavvâlların başlıca görevi, Şeyh Adî şenlikleri sırasında tamburlarla, flütlerle müzik icra etmek ve ilahiler (kavl) okumaktır.

e) Fakirler:Başlarına siyah başlık giydikleri için "Karabaşlar" olarak da adlandırılan fakirler, kendilerini Şeyh Adî'nin türbesine hizmete adanmış bağlılardır.

f) Peşimâmlar:Yezîdilikte eğitim, kitap hıfzı ve din ilmini çocuklara öğretmekle sorumlu "Baş imâm" mânasına gelen peşimâmlar vardır.

g) Köçekler:Köçek kelimesi dinî olduğu kadar politik bir soyu da ifade eder. Köçekler, yarı peygamber, yarı sihirbaz bir görünüm arz eder. Ayrıca köylerde kavvâllara eşlik ederek seyyar Melek Tâvus heykeli taşır ve Sencik şenliklerinde müzik eşliğinde raks ederler.

II- Halk Tabakası (Müritler)

Yezîdiliğe gönül vermiş halk kitleleridir. Müritler arasında âhiret kardeşliği mecburi bir yükümlülüktür. her Yezîdî'nin bir Rab, bir Baba Şeyh, bir Pir, bir hâmi ve bir mürebbî tanınması diğer kurallar arasındadır.

Yezîdilikte farklı gruplar arası sosyal ilişkilerde kurallar kendileri lehine çok sıkı oluşturulmuştur. Çevrilik inancını benimseyen Yezîdilikte din/inanç değiştirmek, başka dinlerin mensuplarıyla evlenmek kesinlikle yasaktır.

YEZİDİLERİN YAŞADIKLARI BÖLGELER

Yezîdiler, 13. ve 14. yüzyılda Moğolların yaşadıkları bölgeyi istilasından sonra çeşitli coğrafyalara dağılmışlardır.

Önceleri Musul, Süleymaniye, Halep, Kilis, Maraş, Van, Cizre, Diyarbakır ve Mardin gibi şehirlerde Türkiye, Irak ve Suriye üçgeninde geniş bir coğrafyaya yayılan Yezîdilerin bir kısmı, 19. yüzyıl başlarından itibaren Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam eden süreçte Ermenistan ve Gürcistan'a göç etmiştir. Bu süreçte Yezîdilerin diğer bir kısmı ise İslam'ı seçmiş ve bu yüzden sayıları bir hayli azalmıştır.

Nüfusları hakkında çelişkili bilgiler verilmekle beraber takribi olarak 400-650 bin arasında bir Yezîdî nüfusun olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye'deki nüfusları için de 3-70 bin gibi değişik rakamlar verilmekte ve yaklaşık on bin civarında oldukları tahmin edilmektedir.